

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Філологічний факультет

Кафедра романо-германської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»

на тему:

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Виконав: студент II курсу, групи ІФ-62

Спеціальність: 035 Філологія

Спеціалізація: 035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
англійська

Федоров І.Б.

(прізвище та ініціали, підпис)

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор

Деменчук О.В.

(прізвище та ініціали, підпис)

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор

Мізін К.І.

(прізвище та ініціали)

Рівне – 2022

АНОТАЦІЯ

Федоров І.Б. Вербалізація концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській мовах. Дипломна робота на правах рукопису.

Наукова робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціалізацією 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Рівне, РДГУ, 2022.

Науковий керівник – д-р філол. наук, професор, Деменчук О.В.

У дипломній роботі проаналізовано особливості вербалізації концепту артефактного простору людини в англійській та українській мовах. Схарактеризовано вербалізовані фрагменти артефактного простору людини, досліджено особливості вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ у фразеологізмах англійської та української мов; методом суцільної вибірки виявлено фразеологізми, які містять інформацію про вербалізацію артефактного простору людини в англійській та українській лінгвокультурах.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в роботі було здійснено спробу зіставного аналізу фразеологічних одиниць, які характеризують концепт АРТЕФАКТНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ в англійській та українській мовах.

У роботі визначено особливості структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах та знайдено подібності і відмінності відображення в семантиці фразеологічних одиниць зіставлених мов інформації про артефактний простір людини. З'ясовано, що англійські фразеологізми здебільшого належить до фразео-семантичної підгрупи «Одяг» та «Продукти харчування», українські – до підгруп «Інструменти та приладдя» та «Меблі».

Ключові слова: вербалізація, концепт, артефактний простір людини, артефактні номінації, фразеологізми.

RÉSUMÉ

Fedorov Ihor. Verbalisation of the concept of PERSON'S ARTIFACT SPACE in the English and Ukrainian languages. Manuscript.

Diploma paper for Master's Degree in Philology. Specialization 035.041 Germanic Languages and Literatures (Translation Included), First Language – English. Rivne, RSUH, 2022.

Thesis advisor – Prof. Demenchuk O.V.

The paper focuses on verbalisation of person's artifact space in the Ukrainian and English languages. It analyses the features of the verbalisation of the concept of PERSON'S ARTIFACT SPACE. A characteristic has been given for verbalised fragments of person's artifact space, the features of the verbalised concept of PERSON'S ARTIFACT SPACE have been studied based on the English and Ukrainian phraseological units; method of continuous sampling was used to select phraseological units that contain information on the person's artifact space in the English and Ukrainian linguistic cultures.

The scientific relevance of the paper lies in comparison of phraseological units that characterize the concept of PERSON'S ARTIFACT SPACE in the English and Ukrainian languages.

The paper determines a specific structure of the concept PERSON'S ARTIFACT SPACE in English and Ukrainian phraseologies, it also establishes the similarities and differences in the semantic representation of the contrasted phraseological units. It has been revealed that English phraseological units mostly belong to the «Clothing» and «Food products» phraseological-semantic subgroup, meanwhile the Ukrainian ones typically refer to the «Tools and equipment» and «Furniture» subgroups.

Key words: verbalisation, concept, person's artifact space, artifact denominations, phraseological units.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i>. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	11
1.1. Поняття «концепт» в когнітивній лінгвістиці	11
1.2. Характеристика артефактного простору людини	19
1.3. Лінгвокультурні особливості концептуалізації артефактного простору людини	23
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i> В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ	29
2.1. Методи та прийоми концептуального аналізу	29
2.2. Семантико-когнітивний аналіз концепту <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i>	35
2.3. Методика міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i>	44
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ	49
3.1. Структуризація концепту <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i> в англійській та українській фразеосистемах	49
3.2. Семантичне зіставлення компонентів структури концепту <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i> в англійській та українській фразеосистемах	53
3.3. Семантична відповідність ядерних номінацій концепту <i>АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ</i> в англійській та українській фразеосистемах	58

Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

У роботі представлено дослідження лінгвістичної концептуалізації артефактного простору людини в англійській та українській мовах. Дослідження проведено з лінгвокультурологічної точки зору, розглянуто особливості вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ у фразеологізмах англійської та української мов.

Сьогодні одним з пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики стало дослідження вербалізації та концептуалізації реального світу. Поняття про «концепт» як таке набуло все глибше значення, цей термін тепер часто можна побачити у дослідженнях у зовсім різних галузях. Через визначення «концепту» у різних дослідженнях різних авторів часто виникають розбіжності у його інтерпретації та використанні. Сучасна лінгвістика має на меті чітко визначити термін «концепт», надати йому сталу структуру та створити повну концептуальну схему людського досвіду в межах ширшого пояснення того, як людина сприймає світ навколо неї та виражає свої думки про нього через ті чи інші концепти наявні в мові.

Артефакти, як загальне найменування об'єктів створених людиною, присутні фактично у будь яку епоху та в усіх частинах світу. Саме цей факт є однією з причин того, що на перший погляд еквівалентні артефакти зовсім по-різному сприймаються, тобто концептуалізуються, у різних мовах, які мають свою унікальну історію та пов'язані з певною культурною ідентичністю.

Артефакт визначається як штучний предмет, який було створено цілеспрямовано чи випадково внаслідок життєдіяльності людини. Артефакти включають в себе зовсім різноманітні об'єкти, від їжі та знарядь праці до хмарочосів та космічних ракет. Артефактна номінація – це назва надана такому об'єкту у певній мові.

Проблема вербалізації концепту у мові розглядалась багатьма вченими: в галузі когнітивної лінгвістики (А. Вежбицька, Й.А. Стернін, А.П. Бабушкін, З.Д. Попова, Н.Д. Арутюнова), лінгвокультурології (В.І. Карасик, Ю.С. Степанов, С.Г. Воркачов), дослідження мовної концептуалізації артефактного простору людини

(О.В. Деменчук, К.І. Мізін, Т.С. Толчєєва, Д.О. Аладько, Т.В. Кучма, О.І. Павлова, Л.О. Павловська, І.І. Орел, А.М. Чеберяк, М.М. Калініченко),

У роботі виконано спробу дослідити мовну концептуалізацію артефактного простору людини на матеріалі англійської та української фразеосистем.

Актуальність теми дослідження ґрунтується на зростаючому інтересі сучасних мовознавчих досліджень до вивчення мови в тісному зв'язку з духовно-практичною діяльністю людини, в тому числі, і до теми вивчення артефактного простору, наряду на вивчення відмінностей та подібностей лексики та семантики у віддалено- та близькоспоріднених мовах, а також на недостатній науковій розробці особливостей вербалізації концептів, а саме концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ, у зіставному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна робота концептуально пов'язана з плановою темою кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету «Людина в багатовимірному концептуальному просторі: типологія, семантика, дискурс» (державна реєстрація № 0121U109564).

Об'єктом дослідження є мовний концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ.

Предметом дослідження є засоби вираження концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ.

Мета роботи – схарактеризувати особливості вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській мовах (на матеріалі фразеологічних одиниць англійської та української мов).

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

- 1) показати стан розроблення проблем, пов'язаних з дослідженням концепту в сучасній лінгвістиці, зокрема в аспекті міжмовних зіставлень;
- 2) дати характеристику лінгвокультурних особливостей концептуалізації артефактного простору людини;
- 3) обґрунтувати методологічні засади дослідження концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в аспекті міжмовних зіставлень;

4) розробити методику міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ (на матеріалі англійської та української мов);

5) визначити особливості структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах.

6) знайти подібності та відмінності відображення в семантиці фразеологічних одиниць зіставлених мов інформації про артефактний простір людини.

Матеріалом дослідження є дібрані методом суцільної вибірки 365 фразеологічних одиниць, які розкривають концептуалізацію артефактного простору людини (195 фразеологізмів в українській мові та 170 фразеологічних одиниць в англійській мові). Джерелом ілюстративного матеріалу слугують фразеологічні словники досліджуваних мов (Фразеологічний словник української мови за ред. В. М. Білоноженко та The Penguin Dictionary of English Idioms).

Вибір методів лінгвістичного аналізу зроблено на основі специфіки досліджуваного матеріалу і мети роботи. У роботі використано такі **методи**: *описовий* (для інвентаризації фразеологічних одиниць, які вербалізують концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ); *аналіз словникових тлумачень* (для визначення змісту ключової лексеми на позначення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ); *компонентного аналізу* (для визначення семантичних компонентів фразеологічних одиниць, що позначають концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ) та *зіставного* (для встановлення подібностей і відмінностей у способах вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ). Аналіз фразео-семантичних груп здійснюється з використанням польового та системного прийомів, а також елементів концептуального, логічного, когнітивного аналізу в контексті проблем лінгвокультурології та загального мовознавства.

Методологічну основу дослідження визначають ідеї, закладені в працях, присвячених вивченню мовних концептів (Є. Ф. Арсентьева, А. Вежбицька, А. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов, З. Д. Попова, Н. Д. Арутюнова, В. І. Карасик, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін), зокрема АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ

(Д. О. Аладько, О. В. Деменчук, М. М. Калініченко, Т. В. Кучма, К. І. Мізін, І. І. Орел, О. І. Павлова, Л. О. Павловська, Т. С. Толчєєва, А. М. Чеберяк).

Теоретична значущість дослідження. Результати та висновки роботи роблять внесок у розвиток лінгвоконцептології, зокрема в аспекті вивчення специфіки вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах, його значення для носіїв зіставляваних мов.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали з неї можуть бути використані в лекційних курсах, у лексикографічній практиці, спецкурсах та практичних заняттях з когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, лексикології, англійської та української фразеології.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що в ньому розроблено нову концепцію зіставлення фразеологічних одиниць, які характеризують концептом АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській мовах. *Уперше* дана детальна характеристика дібраних фразеологічних одиниць з метою пошуку подібностей та відмінностей відображення в їх семантиці інформації про артефактний простір людини. *Новим* в роботі є пошук еквівалентів (повних / часткових) та безеквівалентних фразеологічних одиниць в англійській та українських мовах. *Уперше* було здійснено семантичне зіставлення компонентів структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи обговорено на засіданнях кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету та представлено на VII Міжнародній науково-практичних інтернет-конференції «Проблеми лінгвістичної семантики» (Рівне, 2022).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (75 позицій, з них 16 позицій іноземними мовами та 14 словників). Допоміжним засобом унаочнення результатів дослідження є додатки у вигляді списків дібраних фразеологічних одиниць української та англійської мов, їх визначення та приклади

вживання. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки, обсяг основного тексту – 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ*.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

1.1 Поняття «концепт» в когнітивній лінгвістиці

Важливе місце серед проблем, які розглядає сучасна когнітивна лінгвістика займають дослідження, присвячені різноаспектному вивченню поняття «концептосфера» (вперше термін запровадив Д. С. Ліхачов), яка трактується як сукупність концептів. Однак, на даний час, вчені не дійшли до єдиного визначення поняття «концепт», що обумовлено абстрактним характером даного явища. Детальним вивченням даного поняття займається багато вітчизняних та зарубіжних мовознавців, а саме: Н. Арутюнова, А. Бабушкін, А. Вежбицька, С. Воркачов, К. Голобородько, І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонок, О. Залевська, Л. Іванова, В. Іваненко, В. Карасик, У. Карпенко, В. Кононенко, Ж. Краснобаєва-Чорна, Т. Космеда, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Е. Лассан, В. Левицький, О. Маленко, В. Маслова, С. Нікітіна, М. Піменова, З. Попова, Т. Радзієвська, Е. Рош, О. Селіванова, М. Скаб, Н. Слухай, В. Старко, Ю. Степанов, Й. Стернін, В. Телія, Р. Фрумкіна, Л. Чернейко та інші.

Концепт (від лат. *conscipere* – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті. Даний термін ввів у мовознавчу науку російський філософ та літературознавець С. Аскольдов-Алексєєв, розуміючи під концептом «мислення утворення, що заміщує в процесі думки невизначену кількість предметів одного і того ж типу». [4, с. 267]

Концепт визначається як основна одиниця свідомості, складова колективної підсвідомості, оперативна змістовна одиниця пам'яті, одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості, частина концептуальної системи, яка відображає знання та досвід людини у вигляді квантів знання, частково матеріалізується, вербалізується мовними засобами, включає значну частку невербалізованої інформації [Левицький та ін., 2013, с. 15].

Зважаючи на багатоаспектність і абстрактність поняття «концепт», цілком логічною є відсутність єдності у трактовці цього терміну сучасними мовознавцями. Аналіз наукових праць, присвячених цій темі дозволяє виділити три основні підходи до розуміння поняття «концепт»:

1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов, В. М. Телія). Представники лінгвістичного підходу розуміють концепт як невід'ємну частину значення слова, адже концепт існує для кожного словникового значення і розглядати його потрібно разом з концептом що міститься у внутрішній формі слова;

2) когнітивний (З. Д. Попов, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова). На думку прихильників когнітивного методу, концепт – явище ментального характеру, тлумачення якого зберігається в мовній картині світу кожного народу;

3) культурологічний (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін). Представники культурологічного методу вважають, що культура кожного народу – це сукупність концептів та їхній взаємозв'язок. Концепт є головним центром культури в ментальному світі людини. Прихильники цього підходу переконані, що при вивченні концепту особливу увагу потрібно звертати на культурну інформацію, яку він передає. Концепт – це основна одиниця культури і частина концептосфери.

Згідно з дослідженням В. Старко: «концепт як об'єкт антропоцентричної когнітивної лінгвістики – це культурно зумовлена мовно-ментальна одиниця концептуальної системи людини, використовувана в процесах мислення, яка втілює проінтерпретований людський досвід (фізичний і психічний, індивідуальний і суспільний)». [38, с. 30–31] Концепт може мати характер гештальту й водночас складну будову, будучи цілісним і водночас аналізовним; може бути неповністю усвідомлюваним; має мовне вираження у формі мовних одиниць і може мати численні вербалізатори; має визначальний вплив на процеси людської категоризації предметів і явищ позамовної дійсності; є засобом впорядкування досвіду, зберігання й передачі знань. Способи вивчення концепту залежать від його типу» [38, с. 30–31]

Великий внесок у розвиток теорії концепту був внесений дослідницею А. Вежбицькою. Її розуміння концепту сходить до середньовічної логіки. Концепти – це мовний спосіб категоризації дійсності. А. Вежбицька говорить про існування двох

підходів до категоризації в історії науки, а саме: «класичного» (Аристотель) і «прототипного» (Е. Рош, Л. Вітгенштейн). Класичний підхід пов'язаний з певним описом, відображенням в семантичному тлумаченні поняття. Під прототипом розуміється якесь типове уявлення або еталон. [9, с. 17]

Вчена Валентина Маслова дає своє власне визначення концепту, якого ми дотримуємося в нашому дослідженні: «концепт – це семантичне утворення, зазначене лінгвокультурною специфікою і тим або іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури». [26, с. 272]. Але, в той же час, «концепт – це якийсь квант знання, що відображає зміст всієї людської діяльності, концепт не виникає безпосередньо із значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистісним і народним досвідом людини. Він оточений емоційним, експресивним, оцінним ореолом» [26, с. 286].

Валентина Маслова виділяє такі компоненти концепту: загальнолюдський, або універсальний, національно-культурний, обумовлений життям людини в певному культурному середовищі, соціальний, обумовлений приналежністю людини до певної соціальної верстви, груповий, обумовлений приналежністю особистості до певної вікової групи, індивідуально-особистісний, що формується під впливом особистісних особливостей – освіти, виховання, індивідуального досвіду [26, с. 170]. Причиною такого різнобічного погляду на даний феномен є той факт, що інформація, укладена в концепті, надзвичайно багатогранна: вона дає відомості про позначений об'єкт з усіх боків, у всьому різноманітті його проявів і зв'язків з іншими об'єктами.

Отже, можемо зробити висновок, що в мові не існує одного загальноприйнятого визначення терміну «концепт», адже він поєднує думки та методи дослідження різних вчених протягом багатьох століть. Сприйняття та розуміння концепту залежить від психічних, особистісних та колективних знань людини про навколишній світ.

За Г. Г. Слишкіним, концепт має наступні ознаки [37, с. 31]:

- 1) комплексність побутування (концепт спрямований на комплексне вивчення мови, свідомості і культури);
- 2) ментальна природа;

- 3) обмеженість свідомістю носія (концепт існує в індивідуальній або колективній свідомості);
- 4) цінність (цінність проявляється в двох аспектах – оцінковості і актуальності);
- 5) умовність і нечіткість, обумовлені синкретичністю свідомості;
- 6) когнітивно-узагальнююча спрямованість;
- 7) поліапелювання (до концепту можна апелювати вербальними одиницями різних рівнів і невербальними засобами);
- 8) мінливість;
- 9) трирівнева лінгвістична побудова (концепт існує як: а) системний потенціал, тобто сукупність засобів апеляції до концепту, пропонує носію мови культурою, як накопичене культурою лінгвістичне надбання, зафіксоване в лексикографії; б) суб'єктивний потенціал, тобто лінгвістичне надбання, яке зберігається в пам'яті індивіда; в) текстові реалізації, тобто апеляції до концепту в комунікативних цілях) [37, с. 31].

Зіставляючи поняття концепту зі словом, М. В. Скаб зазначає, що «слово реалізує себе в мовленнєвих контекстах, концепт же формується в «текстах культури», і джерелами відомостей для розуміння концептів служать: прецедентні тексти, зокрема, прислів'я, приказки, афоризми, стійкі сполучення слів, назви відомих творів духовної культури, поширених наукових теорій і т. ін.; художні дефініції, а також концепції, вироблені в тому чи тому творі словесної творчості та ін.» [38, с. 46].

Концепт – ментальна одиниця, і він об'єктивується в мові. Він може реалізуватися в мові за допомогою морфем, слів, фразеологічних сполучень, вільних словосполучень, словоформ, граматичних категорій, але основним репрезентантом концепту є все-таки слово. Концепт має досить складну та багаторівневу структуру. Слід звернути увагу на зв'язок терміну концепт з такими термінами, як поняття і значення. Термін концепт має більш об'ємний зміст в порівнянні з поняттям, так як, крім істотних ознак об'єкта, в ньому відбиваються всі ознаки певного мовного колективу. Порівнюючи концепт і значення, можна стверджувати, що вони не рівні.

Концепт є одиницею концептосфери, значення – одиницею семантичної системи і семантичного простору мови.

Якщо говорити щодо змісту концепту, то слід розуміти, що кожен концепт має певну, але не жорстку структуру. Згідно з В. Масловою, при описі його змісту можливий перелік концептуальних ознак, що зазнали вербалізації та зафіксовані у мові [40, с. 160]. Вони є окремими ознаками об'єктивної чи суб'єктивної дійсності, які відображені у свідомості кожного народу. «Ядро концепту – це словникові значення лексеми, яка його репрезентує у мові. Периферійні ознаки є похідними від ядерних загальновідомих і відображають суб'єктивний досвід і асоціації лексеми» [26, с. 53-58]. «Концептуальні характеристики виявляються через значення мовних одиниць» [26, с. 31]. Їх зміст визначається за допомогою аналізу словникових дефініцій з сучасних англомовних лексикографічних джерел.

Сучасна лінгвістика бере участь в розгляді концептуальної картини світу (концептосфери) і принципів опису її окремих фрагментів. Термін «картина світу» вперше була застосована на межі XIX-XX ст. фізиком В. Герцом і розумілася ним як «сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що служать для виведення логічних суджень відносно поведінки цих об'єктів». [2, с. 48] Дослідженням мовної та концептуальної картини світу займалися різні вчені, такі як: Г Герц, М. Хайдеггер, В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Л. Вайсгербер, О. Хорошун, О. Хрищена, В. Маслова. Згідно з О. Хорошун, мовна картина світу – це «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуальними канонами». [2, с. 50] Люди які говорять різними мовами, мають різні картини світу, тому що картина світу – це мисленнєве уявлення світу, така ментальна форма, яка утворюється за законами людської свідомості і має різні форми існування в залежності від потреб пізнання дійсності. Мовна картина світу існує за рахунок пізнання людиною навколишньої дійсності. Образи які існують в мовній картині світу не завжди збігаються із науковими поясненнями того чи іншого феномену.

На відміну від мовної «картини світу, концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, а й система смислів, втілена в ці реалії через слова – концепти. Концептуальна картина світу є значно ширшою, ніж мовна, тому що в її створенні беруть участь різні типи мислення» [13, с. 140].

Основною одиницею яка бере участь у формуванні концептуальної картини світу – концепт. Концепти відображають простір світосприйняття предметів і понять, позначених мовою які притаманні певному народу, тому що є безпосередніми носіями етнокультурної інформації. Концептуальна картина світу за допомогою мовних знаків перетворюється на мовну картину світу. «Мовна картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини». [13, с. 119]

Мовна картина світу – це відбитий «засобами мови образ свідомості реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою» [13, с. 115]. Фразеологія – важливий спосіб фіксації мовної картини світу певного етносу. Навколишній світ об'єктивно відбивається в людській свідомості через призму культури, модифіковану на основі індивідуального світосприйняття особистості [13, с. 124]. Відповідно, мовна картина світу включає універсальні риси, спільні для всього людства, і риси культурно-специфічні, які притаманні для членів певної соціальної групи або спільноти, а також індивідуальні риси, властиві окремій особистості. Порівняння мовних картин різних народів дає змогу виявити особливості сприйняття кожним із них об'єктів реального світу, зрозуміти особливості менталітету нації, носіїв конкретної культури. Картина світу є центральним поняттям концепції людини, що виражає специфіку буття [13, с. 129].

Досліджуючи мову як механізм сприйняття, який грає роль в кодуванні і трансформуванні інформації, когнітивна лінгвістика оперує низкою категорій, що відображають структури, у вигляді яких знання акумулюються в свідомості мовної особистості.

Термін «концепт» є основним в сучасній когнітивній лінгвістиці, та широко використовуваним серед дослідників, які займаються проблемами мовного подання когніцій. Вчені З. Д. Попова та Й. А. Стернін стверджують, що «концепт – дискретне

ментальне утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини, що володіє відносно впорядкованою внутрішньою структурою, що представляє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства» і комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, що відображається, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю і ставленні суспільної свідомості до даного явища або предмету [39, с. 24].

На думку Й. А. Стерніна: «концепт – одиниця концептосфери, тобто упорядкованої сукупності одиниць мислення народу, яка містить у собі всі ментальні ознаки того чи іншого явища, що відображені свідомістю народу на даному етапі його розвитку і забезпечує осмислення дійсності» [39, с. 65].

За О. Кубряковою, концепт (лат. *conceptus* – поняття) вважається основним об'єктом дослідження сучасної когнітивної лінгвістики, яке прийшло в лінгвістику з концептуалізму (середньовічного філософського напрямку), що доводить, що загальні поняття (універсалії) реально не існують самі по собі, незалежно від окремих речей, «концепт – це одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід, а також оперативна одиниця пам'яті, всієї картини світу, квант знання» [22, с. 90-93].

Вивчення концептосфери мови дозволяє виявляти особливості ментального світу того чи іншого етносу, побачити специфіку розвитку людської думки, а отже і пізнати культуру народу на різних етапах її становлення. Під поняттям «концепт» розуміють мисленнєві образи, які стоять за мовними знаками, та які в свою чергу почали активно вивчатися лінгвістами.

«Когнітивна лінгвістика (від англ. *cognition* «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») – мовознавчий напрям, який функціонування мови розглядає як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища» [20, с. 25]. В основі когнітивної лінгвістики лежить поняття «концепту», яке в свою чергу пішло із когнітології, та є значно важливим і потрібним для вивчення мови.

Т. В. Рудюк вважає, що «майже в кожному дослідженні наголошено, що мовна репрезентація концептосфери ґрунтується на національному культурно-історичному

досвіді народу, є неповторною і своєрідною. У концепті поєднані, з одного боку, загальнолюдські (універсальні) закони буття, а з іншого, – як ці закони діють, вербалізуються в національній мові, специфічно функціонують в історії конкретного народу. Ідеї сучасної концептології ґрунтуються на діалектній єдності національного і загальнолюдського, оскільки культурно-самобутнє не існує окремо від універсального» [62].

«Когнітологія досліджує моделі свідомості, пов'язані з процесами пізнання, з набуттям, виробленням, зберіганням, використанням, передаванням людиною знань, з репрезентацією знань і обробленням інформації, яка надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, з прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності». [20, с. 28].

Ключовими концептами культури називають основні одиниці картини світу, константи культури, які мають значимість як для індивіда, так і для групи людей з мовознавчої точки зору. «Досліджуючи розум і розумові системи, когнітивна наука розумну поведінку розглядає як певне обчислення. Існує навіть думка, що когнітивна парадигма може перерости в креативну, тобто творчупарадигму, яка використовуватиме когнітивні структури для вироблення нових знань» [20, с. 30].

В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу» [16, с. 20].

Таким чином, центральним у когнітивній лінгвістиці є категорія знання, проблема різних видів знань та способів їхнього мовного уявлення, оскільки саме мова є основним засобом фіксації, зберігання, переробки та передачі знання. Олена Кубрякова зазначає, що «когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними на широкому культурологічному, соціологічному, біологічному і – особливо – психологічному тлі», і що «метод когнітивної науки полягає передусім у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати ці дані й знайти смисл в їх кореляціях та співвідношеннях» [22, с. 5–6].

Отже, концепт не існує ізольовано, він знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими концептами і являється елементом концептосфери. Концепт не має форми, так як він і є «внутрішня форма». Концепт виступає основною одиницею ментальності та виникає під час зіткнення особистісного досвіду людини із значенням терміну поданого в словнику. Концепт розміщений в свідомості кожної людини. Отже, можна зробити висновок, що термін «концепт» є досить варіативний і в значній мірі залежить від носіїв мови. Сучасна лінгвістика розглядає мову як соціальне явище, яке тісно пов'язане з культурою та історією нації. Акцент робиться на особистості носія мови, що розкривається шляхом вивчення мови, яка в свою чергу відображає духовну сутність, мотивацію та ієрархію цінностей, що існують у свідомості носія мови. Аналізується мова в людині та людина в мові. Людський інтелект, як і сама людина, не може існувати окремо від мови та мовної здатності, а саме здатності створювати та сприймати мовлення. Мова втручається у всі психічні процеси та створює нові ментальні простори.

1.2 Характеристика артефактного простору людини

Однією з визначних характерних рис сучасного мовознавства, яка найяскравіше відбиває специфіку формування нових наукових парадигм, є вивчення явищ мови з точки зору антропоцентричного підходу, що дозволяє поєднати воедино в неподільне ціле класичну тріаду «мова – культура – свідомість». Сучасні науковці проявляють значний інтерес до дослідження людини і людського простору в аспекті взаємозв'язку мови і психіки, співвідношення явищ культури з лексико-семантичною системою. Таким чином, системно-структурне мовознавство, започатковане Фердінандом де Соссюром і його послідовниками, які наголошували, що «єдиним і істинним об'єктом лінгвістики є мова, яка розглядається сама в собі й для себе» [52; с. 269]), вже не може цілком відповідати запитам дослідників. Сучасні наукові розвідки дозволяють стверджувати, що мова є не відокремленою системою, а системою, на яку значно впливають екстралінгвістичні фактори (географія, клімат, історія релігії, традиції та обряди, менталітет народу тощо).

Зміщення напрямку лінгвістичних досліджень в галузь антропоцентризму та вивчення мовних явищ в аспекті взаємозв'язку з людиною стало провідною рисою сучасного мовознавства і розширило його можливості інтерпретації мовних фактів. Мовознавці довели, що мовна інформація може висвітлювати дуже широкий пласт проблем, що стосуються взаємодії культури й народу, людини. Лінгвістичні явища перестали вивчати ізольовано. Ну це вказує Л. А. Лисиченко: «Поняття мовної картини світу включає в себе вже не тільки традиційні аспекти вивчення мовної системи з її структурою, з її звуковим, граматичним, лексичним складом, з її семантикою, а й той рівень МКС, що перебуває на межі власне мови й домовних уявлень, рівень, у якому відбувається своєрідна дифузія мовних і домовних явищ, що виникають на основі контактів з позамовною дійсністю» [29; с. 8].

Таким чином науковці виявляють єдність у думці про те, що всі мовні особливості необхідно вивчати у неподільному взаємозв'язку з екстралінгвістичними факторами та враховуючи їхню роль у світі людини та середовища, у якому вона живе, тобто, в тісному зв'язку з духовно-практичною діяльністю людини.

За визначенням «Філософського енциклопедичного словника»: «**Антропоцентризм** – сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту. Історично формується на ґрунті архаїчного антропоморфізму, котрий досягнув найбільшого розвитку в давньогрецькій релігії, пізніше – у християнстві. Психологічною передумовою антропоцентризму є особливості усвідомлення людиною себе суб'єктом світовідношення» [57; с. 33].

З точки зору мовознавства антропоцентризм означає вивчення мови як продукту життєдіяльності певного народу, тобто, як відмічає Л. Р. Кузнецова, «перенесення дослідження з об'єкта на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові і мова в людині» [29; с. 76]. Мовознавці вважають, що досліджувати мову без її суб'єкта (людини) неможливо, і навпаки вивчати народ, людину без її мови недоцільно. «Саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідношення народу – творця мови та власне мови як значною мірою творця її носія. Адже не лише людина впливає на мову, а й мова великою мірою

формує особистість. Зокрема, формування самого етносу без мови також неможливе, бо остання є однією з ключових ознак нації» [17; с. 23], вважає науковець В. В. Жайворонок.

Погоджується з попередніми дослідниками й О. О. Селіванова: «в лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури» [54; с. 32]. Таким чином в розрізі антропоцентризму мова більше не розглядається як «занурена в себе», а мовознавці аналізують особливості концептуалізації явищ навколишньої дійсності та їхню вербалізацію з огляду на свідомість людини.

На необхідності та важливості застосування антропоцентричного підходу до аналізу номінативних засобів мови наголошує відомий український мовознавець О.В. Деменчук. В сучасній фундаментальній колективній праці науковців-мовознавців «Мовна концептуалізація артефактного простору людини», яка присвячена проблематиці реконструкції мовної картини артефактного світу людини, він зазначає: «Загальна спрямованість когнітивної лінгвістики на пояснення феномену мови стосовно носія цього феномену – людини – визначає об'єкт аналізу – антропометричні артефактні номінації – назви, які характеризують людину за ознакою певного матеріального об'єкта (артефакту).» [33; с. 6].

Низка сучасних мовознавчих досліджень присвячена проблемі вивчення артефактних номінацій. (Андрейченко, 2012; Васильєва, 2006; Деменчук, 2004; Омельченко, 1989; Петрова, 2002; Рахилина, 2012; Селіванова, 2004, Siefkes, 2012; Grimm & Levin, 2017; Carrara & Mingardo, 2013; Аладько, 2014; Тищенко, 2017; Levin et al., 2019). Недостатньо вивченою є проблема когнітивного моделювання номінативних процесів артефактними назвами складної структури, що належать до фразеологічного фонду мови. Актуальність вивчення цього питання обумовлена саме антропоцентричним підходом в сучасній лінгвістиці, «зокрема з'ясування механізму номінативного втілення знань про людину в аспекті її духовно-практичної діяльності» [33; с. 7].

З огляду на тему нашого дослідження першочергово потрібно проаналізувати поняття: **артефакт, артефактний простір людини**.

За визначенням словника іншомовних слів **артефакт** – це: «(лат. *Artefactum* – штучно зроблене) – 1. Процес або його результат, що виникає при дослідженні організму, не властивий йому за нормальних умов і спричинений випадковими факторами. 2. спец. Стабільне й відтворюване відхилення результату експерименту, спричинене засобами проведення експерименту, дефектами методики, впливом суб'єктивного фактору. 3. мист. Предмет, створений спеціально для функціонування в системі мистецтва. 4. археол. Продукт людської діяльності, об'єкт матеріальної культури, що містить у собі певний зміст інформації про минуле; археологічна пам'ятка.» [48; с. 11].

«Артефакт є результатом цілеспрямованої розумової діяльності людини, закодованим етномовними засобами об'єктом, що безпосередньо не має лінгвальної природи, але наявний у реальному спілкуванні, способом надання поняттю предметної форми» [55; с. 111]. В сучасних мовознавчих дослідженнях використовується й ширше тлумачення поняття «артефакт» як певного штучного продукту матеріальної чи нематеріальної культури.

Артефактний простір людини – це сукупність концептів, побудованих на розумінні тих чи інших артефактів, що оточують людину. Артефактний простір загалом різниться залежно від мови, часу, соціуму у якому існує людина, її фаху та інших індивідуальних ознак.

Відома дослідниця В. Маслова зазначає: «Сукупність артефактів є не просто світом речей, але і світом смислів, які людина вкладає в продукти своєї діяльності» [31; с. 18]. Цю ж думку доповнюють дослідження В. Красних: «Первісний образ артефакту базується на реалії з наступним додаванням якостей та властивостей, у тому числі і культурного, ціннісного характеру, предметний код культури дозволяє асоціювати об'єкт із концептом, абстрактним поняттям» [20; с. 38].

Таким чином артефакт – це зовнішній матеріальний об'єкт. В нашій роботі артефакт фактично означає будь-який об'єкт штучно створений людиною, який існує

матеріально. У нашій роботі розглянуто загальні артефакти притаманні більшості носіїв розглянутих мов.

1.3 Лінгвокультурні особливості концептуалізації артефактного простору людини

Згідно з концепцією британського вченого-мовознавця Дж. Тейлора, в основі альтернативного підходу або концептуалізму, лежить уявлення, що між словом і класом позначуваних сутностей існує концепт. «Концептуальна система відіграє роль посередника між мовою і світом. Концептуалізм може набувати різної орієнтації: номіналістичної (якщо вважати, що концепти просто відбивають мовні звички, а тому опанування мовного вжитку приводить до засвоєння концептів), реалістичної (якщо припустити, що концепти відбивають об'єктивно наявні властивості світу). У когнітивній лінгвістиці концептуалізм має виразно відмінний характер: унаслідок своєї конвенційної природи мова справді певною мірою накидає мовцям набір усталених категорій. Однак вони не довільні, а вмотивовані низкою чинників – реальним структуруванням світу, культурно зумовленою взаємодією колективу мовців зі світом, особливостями роботи людського мозку тощо». [51, с. 167].

У когнітивній граматиці Р. Лангакера, яка лягла в основу когнітивної лінгвістики, «концептуалізація» посідає значне місце й поширюється на всі види людського досвіду і обіймає: «а) усталені й оригінальні уявлення (conceptions); б) не лише абстрактні чи інтелектуальні «концепти», а й сенсорний, моторний та емотивний досвід; в) уявлення, які не є миттєві, а змінюються чи розгортаються в часі під час їх обробки; г) повне осягнення фізичного, соціального, культурного й мовного контексту. Концептуалізацію було розглянуто як динамічну діяльність втіленого розуму (embodied minds), що взаємодіє із довкіллям» [50; с. 14]. Мовознавець широко застосовує це поняття для виділення «способу (чи різних способів) осмислення й мовного вираження конкретної ситуації й пише, що когнітивна граматика ототожнює значення з концептуалізацією» [47, с. 14].

Концепт може реалізуватися в мові за допомогою морфем, понять, значень, фразеологічних сполучень, вільних словосполучень, слівформ, граматичних

категорій, але основним репрезентантом концепту є все-таки слово. Концепт є одиницею концептосфери, значення – одиницею семантичної системи і семантичного простору мови.

Велика група сучасних дослідників в галузі когнітивної лінгвістики розглядають функції концептів в такому розумінні: «між концептами й категоріями/категоризацією існує двонаправлена взаємодія: концепти служать знаряддям категоризації (відштовхуючись від наявних концептів, мовець категоризує свій досвід), однак результати категоризації з часом змінюють наявні концепти» [51, с. 8-9].

«Різні типи концептів можуть мати різну структуру й відмінні принципи опрацювання (наприклад, механізми вивчення)» [47, с. 394]. «Подібним чином у концептології визнають залежність методів дослідження (і результатів) від типу концепту» [51, с. 52]. Потрібно також зазначити, що об'єктом наукових розвідок мовознавців в галузі категоріології й концептології були в першу чергу різні типи концептів/категорій, саме тому часто виникають труднощі у зрозумінні того, яким чином можна звести до єдиного знаменника результати цих досліджень. Мовознавці у галузі категоріології зазначають, що «категорії можуть охоплювати «фізичні об'єкти, живі істоти, властивості, дії чи навіть абстрактні ідеї, як-от інтелект» [47, с. 367].

В нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на вивченні лінгвокультурних особливостей концептуалізації **артефактного простору людини** у фразеологізмах англійської та української мов. В сучасному світі діалог культур має велике значення. З погляду сучасної семіології, взаємодія культур — це перекодування інформації з мови культури одного народу мовами культури іншого. Це стосується природно-мовних систем, символічних образів, вторинних моделюючих систем тощо. Щоб опанувати іноземну мову у повному обсязі, потрібно ознайомитись із культурою та культурними кодами країни мови, що вивчається. Під культурним кодом ми за Ю. М. Лотманом розуміємо, систему образів, що відноситься до будь-якої культурної галузі або артефакти культури, виступаючі у знаковій функції.

Система образів, що функціонує як система знаків, — це культурний код. Одиниці культурного коду мають змінний план висловлювання: той самий образ може втілюватися як у різних субстанціях, і у слові. Виражені у вербальній формі культурні коди виникають в усній народній творчості, в художній літературі, частково проникають у мову і залишаються в ній у вигляді образної лексики, фразеологічних одиниць, паремій, крилатих виразів тощо. Відбувається часткове злиття природної мови із образними кодами культури. Фактично будь-яка область зовнішньої дійсності, що має конкретно-чуттєву наочність, може стати когнітивною основою створення культурного коду. Важливо, щоб ця галузь була добре знайома носіям даної мови та даної культури. Образи артефактів найчастіше є символами тих чи інших явищ, найменування яких складають лінгвокультурний код **«Артефакти»** та беруть активну участь в утворенні фразеологічних одиниць, ідіом, паремій. У свою чергу, цей лінгвокультурний код поділяється на субкоди **«Зброя»**, **«Житло»**, **«Одяг»**, **«Предмети господарського побуту»**, **«Зброї, праці»** і т. ін.

Отже, у ході нашого дослідження лінгвокультурних особливостей концептуалізації артефактного простору людини в українській та англійській мовах було виявлено, що більшість артефактів є складовими частинами **фразеологізмів**. Так, можна сказати, що фразеологізація це один зі способів того, як назви артефактів набувають переносного значення. Інакше – фразеологізація – це «процес творення стійких, невідільних сполучень слів, поступового набуття вільносинтаксичними прототипами категоріальних ознак фразеологізмів» [51; 770]. За визначенням «Енциклопедії української мови» «фразеологізація є мовно-історичним явищем, оскільки будь-який фразеологізм сучасної мови виник внаслідок тривалого семасіологічного розвитку та закріплення у мові народів стійких і відтворюваних словесних комплексів, які співвідносяться зі сполученнями або реченнями» [51; 770].

Фразеологізм – це «семантично пов'язані сполучення слів та речень, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур, не виникають у процесі мовлення відповідно до загальних закономірностей поєднання лексем, а відтворюються у мовленні у фіксованому відношенні семантичної структури та визначеного лексико-граматичного складу» [51; 771].

Як підсумок, можна сказати, що **фразеологічна одиниця** або **фразеологізм** – це стійке за складом та структурою, лексично неподільне і цілісне за значенням словосполучення, що виконує функцію окремої лексеми (словникової одиниці). Фразеологізм використовується як деяке ціле, що не підлягає подальшому розкладу і зазвичай не допускає в собі перестановки своїх частин. Семантична злитість фразеологізмів може варіювати у досить широких межах: від невиводимості значення фразеологізму зі складових його слів у фразеологічних зрощеннях (ідіомах) до фразеологічних поєднань із змістом, що впливає із значень складових поєднання.

Можна виділити такі види фразеологізмів: ідіоми, вислови фольклору, народної мудрості (приказки та прислів'я), запозичені античні або біблійні крилаті вирази і т.д. Також можна виділити такі характерні риси фразеологізмів: переносне значення, стійкість та повторюваність. Набуття сталим словосполученням переносного або символічного значення найчастіше здійснюється за допомогою використання певного виду тропів, найчастіше – метафори або метонімії.

Метою нашого дослідження є дослідження особливостей вербалізації концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** в англійській та українській фразеосистемах та їх порівняльний аналіз. В наступному розділі роботи здійснено обґрунтування методологічних засад дослідження концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** в аспекті міжмовних зіставлень, а також розроблена методика міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** (на матеріалі англійської та української мов).

Висновки до розділу 1

В першому розділі роботи «Вербалізація концепту артефактного простору людини. Постановка проблеми» розкриті теоретичні аспекти проблеми дослідження:

1. Здійснено теоретичний аналіз сучасних лінгвістичних та філософських наукових праць, присвячених темі дослідження. З'ясовано стан розробки проблем, пов'язаних з дослідженням концепту в сучасній лінгвістиці, зокрема в аспекті міжмовних зіставлень.

2. На основі теоретичного аналізу розкрито поняття «концепт» в когнітивній лінгвістиці. В сучасному мовознавстві можна виділити три основні підходи до розуміння поняття «концепт»: лінгвістичний, когнітивний та культурологічний. В нашому дослідженні ми будемо застосовувати другий підхід – когнітивний. Прихильники когнітивного методу З. Попова, Й. Стернін та О. Кубрякова розглядають концепт як явище ментального характеру, тлумачення якого зберігається в мовній картині світу кожного народу. Концепт виступає основною одиницею ментальності та виникає під час зіткнення особистісного досвіду людини із значенням терміну поданого в словнику. Концепт розміщений в свідомості кожної людини. Отже, можна зробити висновок, що термін «концепт» є досить варіативний і в значній мірі залежить від носіїв мови. Концепт є одиницею концептосфери та є мовним способом категоризації дійсності.

3. Зроблена характеристика артефактного простору людини. «Артефакт є результатом цілеспрямованої розумової діяльності людини, закодованим етномовними засобами об'єктом, що безпосередньо не має лінгвальної природи, але наявний у реальному спілкуванні, способом надання поняттю предметної форми» [55; с. 111]. В сучасних мовознавчих дослідженнях використовується й ширше тлумачення поняття «артефакт» як певного штучного продукту матеріальної чи нематеріальної культури. Артефактний простір людини – це сукупність концептів, побудованих на розумінні тих чи інших артефактів, що оточують людину. Артефактний простір загалом різниться залежно від мови, часу, соціуму у якому існує людина, її фаху та інших індивідуальних ознак.

4. Розкриті лінгвокультурні особливості концептуалізації артефактного простору людини. В основі когнітивної лінгвістики, «концептуалізація» посідає значне місце й поширюється на будь-який вид ментального досвіду й охоплює: а) усталені й оригінальні уявлення; б) не лише абстрактні чи інтелектуальні «концепти», а й сенсорний, моторний та емотивний досвід; в) уявлення, які не є миттєві, а змінюються чи розгортаються в часі під час їх обробки; г) повне досягнення фізичного, соціального, культурного й мовного контексту. Багато вчених представили різні принципи опрацювання структури концепту, та в нашому дослідженні ми будемо використовувати методику запропоновану В. Масловою, а саме – визначення ядерних та периферійних ознак досліджуваних концептів та пошук фразеологічних одиниць після виокремлення словникових значень лексем. З точки зору концептуальної картини світу, дана методика допоможе зрозуміти на якому місці в свідомості кожного народу розміщені концепти артефактного простору людини та після чого зіставити зміст фразеологічних одиниць. Концептуальні характеристики досліджуваних лексем виявляються через аналіз словникових дефініцій з сучасних лексикографічних джерел.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ МІЖМОВНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ

2.1. Методи та прийоми концептуального аналізу

В системі мови можна окреслити концепти, які, будучи складними ментальними одиницями, передають специфіку способу життя і мислення народу і являють собою безцінні ключі до розуміння культури, тому дослідження та аналіз концептів є актуальною проблемою на теперішній час. За своєю структурою, концепти є складними ментальними одиницями

Артефакти, як загальне найменування об'єктів створених людиною, присутні фактично у будь яку епоху та в усіх частинах світу. Саме цей факт є однією з причин того, що на перший погляд еквівалентні артефакти зовсім по-різному сприймаються, тобто концептуалізуються, у різних мовах, які мають свою унікальну історію та пов'язані з певною культурною ідентичністю.

Разом з такими вченими, як А. Вежбицька, Н. Арутюнова, А. Бабушкін, Н. Красавській, ми вважаємо, що термін «концепт» пов'язаний зі словесними засобами вираження. Концепт реалізується за допомогою лексем, словосполучень, паремій, речень і т. д., тобто різними способами. Саме тому існують різні способи вивчення концептів. Найпоширенішими методами є такі:

1. Метод лексикографічного дослідження

Є одним з основних при розгляді концепту. Багато вчених пишуть про те, що необхідно аналізувати дані тлумачних словників, оскільки це дозволяє охарактеризувати семантику ключових слів концепту, описати їх асоціативні і конотативні складові. Завдяки такому підходу, виявляється можливим визначити ядро і периферію концепту. Крім того, вважаємо за доцільне зіставляти словники різних років для того, щоб виявити «динаміку змісту концепту» [4, с. 130].

Опис окремого концепту може проводитися на аналізі матеріалу різних усних (опитування, анкетування) та письмових (художня література, публіцистика, наукові,

релігійні та ін. тексти) джерел. Сукупність найбільшого числа джерел, а також спостереження за історичним розвитком та трансформацією концепту дозволяє найбільш докладно описати його як елемент когнітивної картини світу носіїв мови.

2. Компонентний аналіз

Спрямований на дослідження значень слів шляхом визначення їх семного складу, а також на встановлення класифікаційних зв'язків ключових номінантів концепту. На значущість компонентного аналізу вказують такі лінгвісти, як М. В. Нікітін, С. Г. Воркачев і інші. Відзначимо, що в основі компонентного аналізу лежить дефініційний, проте він або вибирає з словникового значення щось зайве, або додає «сему лексичного, лексикологічного, граматичного або логіко-понятійного характеру» [4, с. 132].

Основним методом семантичного аналізу у межах структурної наукової парадигми був метод компонентного аналізу. Компонентний аналіз зазвичай визначається як виявлення у значенні мовних сутностей найдрібніших одиниць змісту – сем.

3. Словотвірний аналіз

Метод встановлює відносини відтворюваності та дозволяє виявити дериваційні можливості номінанта концепту і побудувати його лексико-семантичне поле. Аналіз словотворчої «активності» ключової лексики, вербалізуючи концепт, його етимології, виявлення і опис семантики дериватів також сприяє виявленню ряду «додаткових когнітивних ознак досліджуваного концепту» [21;с. 190].

4. Дослідження внутрішньої форми слова

Аналіз внутрішньої форми слова має велике значення у вивченні концепту, оскільки завдяки йому «можна відновити фрагмент духовної або матеріальної культури ...» [6;с. 12]. Внутрішня форма становить ту частину значення слова, яка найбільш тісно пов'язана з мовною картиною світу. Внутрішня форма завжди розуміється як «жива ознака, що лежить в основі номінації, усвідомлення основи найменування», і її не можна плутати з етимологією слова, яка може бути затемненою [6, с. 57]. Наприклад, слово «хата» спочатку співвідносилося з дієсловом «топити» і

означало «будинок з піччю, теплий дім». З часом, сталася втрата словом внутрішньої форми, і хатою в наш час називають будь-який будинок.

Внутрішня форма слова, вмотивованість, мотиваційні відносини зіграли основну роль в розвитку науки мотивології. Внутрішня форма слова – це структура слова, що дозволяє пояснити зв'язок між його звучанням та значенням. Саме внутрішня форма слова виражає його вмотивованість.

5. Синтагматичний (дистрибутивний) аналіз

Метод передбачає аналіз сполучуваності базових номінантів концепту з різними частинами мови. Як зазначає Й. А. Стернін, «аналіз сполучуваності дозволяє виявити способи категоризації і концептуалізації явища» [40, с. 62]. Як приклад учений наводить слово «туга», аналізує особливості його сполучуваності та описує способи категоризації даного явища в свідомості народу: 1) туга як приналежність погляду (дивитися з тугою, тоскно переглянувся, в тузі озирався і т. ін.); 2) щось звучить (дзвін сумно гудів, в голосі звучала туга); 3) те, що можуть відчувати і тварини (тужливий гавкіт, тоскно нявкала, собака тужить за господареві); 4) душа або серце як осереддя туги (серцева туга, туга поселилася в душі) [40, с. 62].

6. Дослідження лексико-семантичних груп

В даний час найбільш поширений структурно-семантичний аналіз лексико-семантичних груп, що спирається на дані тлумачних словників, словотворчих, словників синонімів і т. д. Існують і інші способи аналізу ЛСТГ, наприклад, метод ланцюжка словникових дефініцій, визначення групи методом ступінчастої ідентифікації, дистрибутивний статистичний метод, локальні зіставлення, метод зворотного перекладу [7, с. 71].

7. Пареміологічний аналіз

Передбачає вивчення матеріалу прислів'їв, приказок і афоризмів, адже вони займають у фонді мови особливе місце, оскільки відображають мовну картину світу народу. У пареміях «В гостях добре, а вдома краще», «Вдома і стіни допомагають», «В чужому будинку не господар», «У кожної хатинки свої брязкальця», «Не червона хата кутами, а красна пирогами» і т. ін.) ми знаходимо сталі осмислення того чи

іншого концепту, що склалися протягом тривалого часу і змінювались в залежності від місця, часу і умов прояву концептуальних сутностей в житті народу [9, с. 25].

Пареміологічний аналіз тісно пов'язаний з контекстуальним, так як прислів'я і приказки, «будучи наділеними національно-культурним компонентом семантики, беруть участь у створенні культурно-фоновому потенціалу художнього тексту» [11, с. 9].

8. Контекстуальний аналіз

Дозволяє уточнити і доповнити імпліцитний зміст концепту. Дослідження концептуальної структури тексту має особливе значення, оскільки в художніх творах репрезентується як базова, загальнонаціональна концептуальна картина світу, так і індивідуально-авторська. З цією тезою погоджуються багато дослідників, наприклад, В. Л. Маслова [27, с. 208].

Дослідження природи концепту ґрунтується на описі способів його експлікації в тексті, в лексичному і фразеологічному тезаурусі. Контекстуальний аналіз здійснюється в трьох аспектах:

- а) лексико-системному, що має в своїй основі вчення про слово як одиницю лексичної системи;
- б) функціональному, який передбачає аналіз функціонування слова і фразеологізму в контексті комунікативної діяльності;
- в) когнітивному, спирається на основні положення когнітивної лінгвістики.

9. Експериментальні методи

Завдяки цьому методу можна отримати додаткову інформацію емоційного й оцінного характеру про концепт. На даний час застосовуються різні методи: асоціативний і інтерпретаційний експеримент, метод інтерв'ювання, метод семантичного диференціалу та інші [13, с. 266].

Ми вважаємо, що усі вищезазначені методи об'єднані одним методом концептуального аналізу, який ми розуміємо як спосіб дослідження, фіксації та пояснення концептуальної системи носія мови. Метод концептуального аналізу полягає у розгляді мовних засобів вираження поняття і також в реконструкції поняття та фрагментів мовної картини світу, що за ними стоять.

Метод концептуального аналізу є досить широким та включає в себе контекстуальний аналіз, порівняльний метод, створення конкретних дефініцій та інші. Він поєднує лінгвістичну та культурну семантику слова, що дозволяє об'єктивно та повністю логічно аналізувати концепти природної мови.

Метою концептуального аналізу можна вважати «виявлення парадигми культурно значущих концептів і опис їх концептосфери» [35, с. 80]. Об'єктом дослідження є поняття, що передаються окремими словами, граматичними категоріями або текстами, причому залучення великого корпусу контекстів вживання слова в художній літературі дозволяє не тільки окреслити аналізований концепт, але і структурувати його, виокремлюючи набір найбільш характерних ознак [35, с. 80].

Проаналізувавши безліч існуючих досліджень в рамках когнітивної лінгвістики Р. М. Фрумкіна [41, с. 55–67] було виявлено три напрямки концептуального аналізу. Перший передбачає звернення до життєвого досвіду уявних співрозмовників і полягає в дослідженні складних ментальних утворень (*думка, знати*) і т. ін. Другий, маючи той самий об'єкт дослідження, ґрунтується на мовному чутті і науковій ерудиції читача і будується з урахуванням пари «говорить – слухає». Останній представляє вивчення будь-якого мовного матеріалу і базується на інтроспекції аналізу, що є поєднанням безлічі методик [41, с. 55–67].

В ході концептуального аналізу необхідно враховувати, що художній текст містить також імпліцитну інформацію в силу своєї специфіки, яка передбачає існування деякої додаткової інформації, авторської точки зору, суб'єктивної експресивності і емоційності [39, с. 35]. Такі різновиди концептуальної інформації зазвичай за задумом автора відносять в підтекст, в сферу прихованих смислів художнього тексту, що включають як немовні за своєю природою, так і власне немовні і мовні приховані смисли, які припускають співтворчість читача (слухача) [39, с. 35].

Вчені по-різному описують мовну картину світу, реалізовану в художньому тексті. Найчастіше відбувається видозміна методики концептуального аналізу відповідно до цілей і предметів дослідження. Зупинимось на деяких найбільш поширених методиках концептуального аналізу.

Н. А. Кузьміна пропонує кілька етапів дослідження. Перший етап аналізу пов'язаний з виокремлення концептуального ядра, «яке представлено набором базових метафоричних моделей, елементи яких по-різному кодують одні й ті ж поняття» [23, с. 228]. В результаті виходить асоціативно-вербальна мережа, що складається з пересічних метафоричних моделей – концептуальних шарів. На думку дослідниці, при реконструкції світобачення автора тексту необхідно враховувати не тільки характер цих моделей, але і зв'язки між ними, оскільки світ «у свідомості «проціджують» через сітку цих моделей і відповідним чином трансформується, категоризує» [23, с. 228]. Під фрагментом художньої картини світу, яку Кузьміна називає «когнітивно-мовною картою», вчена розуміє сукупність всіх метафоричних моделей, що відображають одне й те саме поняття. За своєю суттю це якесь асоціативно-сміслове поле тексту, які репрезентують досліджуване явище і необхідне для вирішення подальших дослідницьких завдань, що мають на увазі «поступовий рух від когнітивного – до мовного, від узагальненого – до індивідуального, від форми – до сенсу, від мови – до тексту ... » [23, с. 229].

Інша методика концептуального аналізу, запропонована Л. Г. Бабенко, також має на увазі низку дослідницьких процедур: 1) виявлення набору ключових слів тексту; 2) опис позначуваного ними концептуального простору; 3) визначення базового концепту (концептів) описаного концептуального простору [5, с. 83]. При цьому наголошується, що «вивчення концептосфери тексту (або сукупності текстів одного автора) передбачає узагальнення всіх контекстів, в яких вживаються ключові слова – носії концептуального сенсу з метою виявлення характерних властивостей концепту» [5, с. 85]. В ході концептуального аналізу, з точки зору Бабенко, слід враховувати когнітивно-пропозиційні структури, оскільки пропозиція – це «особлива структура представлення знань», яка формується на основі різних сукупностей однорідних елементів, через які і відбувається тлумачення концептів [5, с. 85]. Носіями цих знань в тексті частіше є предикатні слова: дієслова, прислівники, прикметники і т.д.

На думку В. А. Маслової, ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексики, яка є основною у висвітленні змісту концепту; периферія – суб'єктивний досвід,

різноманітні прагматичні складові ядерної лексики, конотації й асоціації. При дослідженні концептів вчена пропонує виділяти три складових: ядро (когнітивно-пропозиційну структуру концепту), приядерну зону (інші лексичні репрезентації концепту, його синоніми тощо) та периферію (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [26, с. 30].

Взаємодоповнюючі методики аналізу текстового концепту, засновані на покроковому описі структури (ядро – ближня і дальня периферія) концепту, представленого в нативній картині світу, а потім – в художній картині світу. [26, с. 30]

Отже, в сучасному мовознавстві немає стійкої універсальної моделі концептуального аналізу, про що свідчить наявність різноманітних методик його реалізації. На нашу думку найбільш повним буде комплексний (багатовимірний) аналіз артефактного простору людини, проведений з послідовним застосуванням кількох взаємодоповнюючих методик.

2.2 Семантико-когнітивний аналіз концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ

Семантико-когнітивний підхід до лінгвокогнітивного дослідження підкреслює цією назвою основний напрямок дослідження – дослідження співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів з когнітивними. Когнітивна лінгвістика сформувалася після оформлення теоретичних постулатів психолінгвістики. Саме психолінгвісти обґрунтували існування невербального мислення, існування в свідомості людей концептосфери, що складається з квантів знання – концептів, що постійно змінюються і оновлюються [30, с. 83]. Було з'ясовано що мовні знаки створюються людьми для обміну важливою інформацією, тобто для найпоширеніших і комунікативно необхідних понять, і що мовні знаки є лише однією лінією у просторі концептуальних понять, а концептосфера сама по собі набагато більша і ширша за ту її частину, на яку вказують

мовні засоби. Такі теоретичні досягнення психолінгвістики стали основою для створення методології когнітивної лінгвістики. [30, с. 84]

Головне положення цієї методології полягає в тому, що через вивчення семантики мовних знаків можна проникати в концептосферу людей, можна з'ясовувати, що відіграло важливу роль того чи іншого народу в різні періоди його історії, а що залишалося поза полем його зору, в той час як для іншого народу це виявлялося істотним [31, с. 113]. На основі цього методологічного положення були розроблені методи когнітивної лінгвістики, які тепер вже дозволяють виявляти особливості не тільки національного, а й групового мислення, і всю різноманітність індивідуально-авторських концептосфер.

Згідно з методикою дослідження концептів, запропонованою Й. А. Стерніним та З. Д. Поповою. Основними етапами семантико-когнітивного дослідження, на їх думку, є такі с

1. Побудова номінативного поля концепту.

2. Аналіз і опис семантики мовних засобів, що входять в номінативне поле концепту.

3. Когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, які формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю.

4. Верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови. Даний етап є факультативним, але бажаним, оскільки в будь-якому описі концепту є велика роль суб'єктивізму дослідника у виділенні і формулюванні когнітивних ознак, а носії мови в спеціальному експерименті можуть підтвердити або спростувати правильність виділення дослідником тої чи іншої когнітивної ознаки. З'являється також можливість при обробці результатів, отриманих від випробовуваних, обчислити яскравість кожної ознаки в структурі концепту, що дозволяє ранжувати когнітивні ознаки в концепті по яскравості, виділити ядро і периферію. Якщо у дослідника відсутня можливість проведення верифікації, йому доводиться покладатися на власну мовну інтуїцію, власний досвід носія мови. [31, с. 112]

5. Опис змісту концепту у вигляді переліку когнітивних ознак.

Вчені стверджують, що наступні кроки залежатимуть від того, чи ставить дослідник своїм завданням рухатися далі в сферу когнітивно-семасіологічного або лінгвоконцептологічного дослідження (тобто, чи ставить він задачу описати семантику тих або інших мовних одиниць з використанням когнітивних даних або моделювати концепт як одиницю свідомості) [31, с. 113].

У першому випадку отримані когнітивні дані просто використовуються для пояснення семантичного розвитку досліджуваних мовних одиниць. Наприклад, поняття когнітивної ознаки, класифікатора використовуються для пояснення появи тих чи інших сем або семем, їх угруповань, змін в семантиці слова, перебудов семантеми слова. У другому випадку необхідний етап моделювання концепту, який дозволить описати концепт як цілісну ментальну одиницю і передбачає кілька послідовних кроків [31, с. 113]:

- Опис макроструктури концепту (атрибуція виявлених когнітивних ознак образного, інформаційного компонентів і інтерпретаційному полю і встановлення їх співвідношення в структурі концепту);

- Опис категоріальної структури концепту (виявлення ієрархії когнітивних класифікаційних ознак, що концептуалізують відповідний предмет або явище, і опис концепту як ієрархії когнітивних класифікаційних ознак);

- Опис польової організації виявлених когнітивних ознак (виявлення ознак, що становлять ядро, ближню, дальню і крайню периферію концепту, і представлення змісту концепту у вигляді польової структури). Результати когнітивної інтерпретації та верифікації дозволяють уявити модель змісту досліджуваного концепту. Підсумком моделювання концепту в рамках лінгвоконцептологічного дослідження є словесне або графічне представлення змісту концепту у вигляді польової структури. [31, с. 113]

Концепт описується словами, окремо – ядро, ближня, дальня і крайня периферія. Когнітивні ознаки, виділені і розподілені по польовим зонам в структурі концепту, ранжуються за ступенем їх яскравості в структурі концепту (за процентною кількістю встановлених в експерименті мовних репрезентацій, що об'єктивують відповідну когнітивну ознаку) [31, с. 114].

Згідно з З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним, слід мати на увазі, що польовий опис змісту концепту далеко не завжди збігається з його макроструктурою: яскравими (профілюючими), і, відповідно, ядерними, в рівній мірі можуть виявитися і компоненти образу, і компоненти інформаційного змісту концепту, і компоненти його інтерпретаційного поля, аналогічно, окремі ознаки даних макрокомпонентів можуть виявитися і в ближній, і в дальній, і в крайній периферії змісту концепту. Належність тієї чи іншої ознаки концепту конкретній польовій зоні визначається виключно яскравістю відповідної когнітивної ознаки, її актуальністю для когнітивної свідомості, і не залежить від макрокомпонента концепту, якому вона належить [31, с. 114].

Концепти АРТЕФАТНОГО ПРОСТІРУ ЛЮДИНИ будуть розглянуті в діяхронічному аспекті, обов'язковому зв'язку даної концептосфери з типом культури, який домінує в той чи інший проміжок часу. Уявлення народу, безумовно, залежать від його самосвідомості (від уявлення про себе, про своє місце у світі), від усвідомлення свободи чи залежності свого розуму від будь-яких вищих сил, від навколишньої дійсності, тією чи іншою мірою перетвореною силою людського розуму тощо. Аналіз змін смислового наповнення та взаємозв'язку концептів АРТЕФАТНОГО ПРОСТІРУ ЛЮДИНИ в діяхронному аспекті дозволить простежити зміну картини світу з давніх часів до наших днів. Матеріалом для такого дослідження стануть лексикографічні джерела, тексти деяких фольклорних жанрів (казки, прислів'я та приказки) та «ключові» для даної проблематики художні та публіцистичні тексти різних часових періодів.

Найбільш ефективним методом вивчення психологічно реальних значень і концептів як «реальностей свідомості» людей є психолінгвістичний експеримент, і перш за все – асоціативний експеримент в двох його різновидах – вільний і спрямований. При описі психолінгвістичного значення асоціативний експеримент – як вільний, так і спрямований – дає достовірні дані при обліку тільки першої асоціативної реакції, оскільки інші асоціації можуть бути вже асоціаціями не на власне стимул, скільки на попередню реакцію; облік першої реакції дозволяє уникнути цього недоліку. Асоціативний експеримент, як вільний, так і спрямований,

має за мету побудову асоціативного поля стимулу (опис сукупності реакцій, упорядкованих по спадаючій частотності), яке далі виступає матеріалом для семантичної інтерпретації [31, с. 117].

Методику опису психолінгвістичного значення слова вчені представляють так [31, с. 117]:

1. Проведення асоціативного експерименту з досліджуваним словом як стимулом.
2. Побудова асоціативного поля досліджуваного слова-стимулу.
3. Семантична інтерпретація асоціативних реакцій як мовних репрезентацій сем.
4. Семемна атрибуція отриманих сем (розподіл сем за окремим значенням по денотативному принципу).
5. Семний опис змісту і структури виділених значень як зв'язної сукупності сем.
6. Моделювання семантики як впорядкованої множини виділених семем за принципом зниження яскравості семем в семантемі.

Семантична інтерпретація отриманих реакцій полягає в осмисленні отриманих асоціацій як мовних репрезентацій семантичних компонентів слова-стимулу (сем). Значення асоціатів переформулюються як значення семантичних компонентів, що утворюють значення слова-стимулу. При цьому проводиться узагальнення отриманих результатів: близькі за семантикою асоціати, які по-різному називають фактично один і той же семантичний компонент, об'єднуються, а їх частотність підсумовується. Узагальненню підлягають також однокореневі асоціати, перифрази, номінації одного семантичного компонента словами різних частин мови, синоніми і т. ін., тобто асоціати, що фактично словесно номінують один і той же семантичний компонент. Індивідуальні асоціації не інтерпретуються, якщо вони носять суб'єктивно-особистісний характер, тобто зв'язок стимулу і реакції неясний. Далі на цьому ж етапі здійснюється формулювання сем, тобто таке формулювання семантичних компонентів, яке дозволяє приписати цю сему значенням досліджуваного слова. На етапі семемної атрибуції отриманих сем, семи групуються за значеннями по денотативному принципу: вони поділяються на групи по числу

окремих значень, які вони представляють в смисловій структурі слова. В результаті стає зрозумілим кількість різних семем, реально представлених в значенні слова-стимулу, і при цьому кожна семема є представлена набором деяких сем [30, с. 119].

На етапі семного опису значень набори сем, виділені для кожного окремого значення, описуються як окремі семеми. Кожна семема отримує словесно сформульовану дослідником дефініцію, що ґрунтується на отриманих експериментальних даних і включає всі виділені семи. Завдання дефініції – словесно відмежувати дане значення від інших. Значення формулюються як упорядкований чіткий перелік експериментально виявлених семантичних компонентів кожного значення в їх зв'язку один з одним. Кожне значення формулюється окремо, вказується загальна кількість випробовуваних, які актуалізували це значення; при кожній семі вказується кількість випробовуваних, що об'єктивували цю сему в ході експерименту [31, с. 120].

Цифра, що супроводжує кожне значення, відображає кількість випробовуваних, які об'єктивували в експерименті семантичні компоненти даного значення і свідчить про відносну яскравість відповідного значення в семантемі слова в мовній свідомості випробовуваних [31, с. 120].

Як показує дослідження, психолінгвістичне значення далеко не завжди збігається з його словниковим варіантом. Тут виділяються дві тенденції:

1. Слово в свідомості носія мови має більше значень, ніж це відзначають словники;

2. Кількість значень, представлених в тлумачних словниках є багатшою, ніж в мовній свідомості. Крім того, може відрізнятися структура семантики – ієрархія ядерних і периферійних значень може відрізнятися. У випадку із словом «жертва» кількість лексикографічних значень, що виділяються словниками та отримане в результаті експерименту, збігається, але їх ієрархія в структурі семантики істотно різниться. Опис психолінгвістичного значення може бути використаний для уточнення подачі значень слів в тлумачних словниках [31, с. 122].

При описі концепту через семантику мовних засобів, що його номінують, використовуються як традиційні, так і експериментальні методи опису значень, а

результати піддаються особливій процедурі – когнітивній інтерпретації. Й. А. Стернін та З. Д. Попова стверджують, що всі результати опису семантики одиниць номінативного поля концепту – як на рівні лексикографічного, так і на рівні психолінгвістичного опису значень – можуть бути використані в описі концепту, це залежить від поставлених дослідником цілей (максимально повний опис або опис основних, ядерних рис концепту, від можливостей дослідника і т.д.) [31, с. 122].

Таким чином, лінгвокогнітивний опис концепту – це особлива лінгвістична процедура, в ході якої дослідники виділяють як подібності з процедурами опису словникового і психолінгвістичного значень, так і принципові відмінності від них.

Схожість опису значень і концептів: аналізується семантика мовних одиниць; виділяються семантичні компоненти (семи); використовуються традиційні та експериментальні методи виділення сем; результатом опису є деяка узагальнена смислова модель [31, с. 123]. Основні відмінності: лексикографічне значення – використовуються переважно традиційні лінгвістичні методи; структура значення описується і формулюється як зв'язкова сукупність архісеми і мінімуму диференціальних сем; при моделюванні значення виділяються окремі значення по денотативному принципу; виділені значення упорядковуються в семантеми від основного значення до похідного переважно по діяхронічному принципу; Психолінгвістичне значення – використовуються переважно експериментальні методи; структура значення описується і формулюється як зв'язкова сукупність архісеми і максимуму диференціальних сем; при моделюванні значення виділяються окремі семеми по денотативному принципу; виділені значення упорядковуються в семантеми від ядерного значення до периферійних за принципом психологічної яскравості в семантемі. Концепт – використовуються як традиційно-лінгвістичні, так і експериментальні методи; при моделюванні концепту виділяються когнітивні ознаки, а не окремі значення; структура концепту описується на основі сукупності образу, інформаційного змісту та інтерпретаційного поля; зміст концепту описується як сукупність когнітивних ознак, упорядкованих за принципом поля від ядра до ближньої, дальньої і крайньої периферії [31, с. 123].

Побудова номінативного поля концепту являє собою встановлення і опис сукупності мовних засобів, що номінують концепт і його окремі ознаки [31, с. 124]. М. В. Піменова зазначає: «Концепт об'єктивується різними мовними знаками, різні автори висловлюють одні й ті ж ознаки концептів різноманітними мовними засобами. Повний опис того чи іншого концепту, значимого для певної культури, можливо тільки при дослідженні найбільш повного набору засобів його уявлення» [30, с. 12]; «Методика дослідження концептів <...> полягає в інтерпретації значення конструкцій, які об'єктивують ті чи інші особливості концептів; у виявленні частотних (властивих багатьом концептам) таксономічних характеристик і визначенні за цими характеристиками загальних типологічних ознак досліджуваних концептів» [30, с. 20].

У побудові номінативного поля концепту дослідники вбачають два шляхи. По-перше, можна зосередитися на виявленні тільки прямих номінацій концепту – ключового слова та його синонімів (як системних, так і okazіональних, індивідуально-авторських) – це призведе до побудови ядра номінативного поля. По-друге, можна не обмежитися прямими номінаціями і виявити все доступне досліднику номінативне поле концепту, включаючи номінації різновидів денотата концепту (гіпонімії) і найменування різних окремих ознак концепту, що виявляються в різних ситуаціях його обговорення. Найбільш часто номіновані гіпоніми виявляються найбільш типовими представниками концепту в комунікації, найбільш часто номіновані ознаки – найбільш яскравими ознаками концепту, обговорюваними в процесі комунікації [40, с. 125].

Ключове слово – це обумовлена дослідником лексична одиниця, яка найбільш повно номінує досліджуваний концепт. В якості такого слова вибирається найбільш уживане найменування (можна перевірити це за частотним словником), досить узагальнене за своєю семантикою (середнього ступеня абстракції), бажано – стилістично нейтральне, не оцінчне слово [40, с. 125].

При вивченні лінгвістичних концептів, характерних для якого-небудь стилю, жанру або окремого автора, вибір ключового слова може бути зроблений за

частотністю його вживання у відповідних текстах. Ядро номінативного поля встановлюється [40, с. 126]:

- через синонімічне розширення ключового слова (використовуються словники синонімів і фразеологічні словники);

- через аналіз контекстів, в яких номінується досліджуваний концепт (художні, публіцистичні тексти). Виписуються будь номінації досліджуваного концепту, включаючи okazіональні, індивідуально-авторські, описові;

Периферійні компоненти номінативного поля встановлюються різними способами [40, с. 126]: побудова лексико-фразеологічного поля ключового слова. Цей метод передбачає підбір синонімів, антонімів ключового слова, визначення його гіперонімів і согіпонімів. Основними ознаками лексем, що відносяться до ближньої периферії, є: менша в порівнянні з ядром частотність, стилістична нейтральність, відсутність обмежень у вживанні, мінімальна залежність від контексту. Дальня периферія включає в себе мовні одиниці з невисокою частотністю, як однозначні, так і багатозначні. [40, с. 126] Серед багатозначних слів зустрічаються такі, в яких комунікативне значення не є основним. У цю групу слів, на відміну від попередніх, увійшли переважно лексеми з стилістичними і емоційно-експресивними обмеженнями. Одиниці крайньої периферії характеризуються низькою частотністю. Більшість слів мають яскраві стилістичні та емоційно-експресивні семи. До крайньої периферії відносяться застарілі слова, оскільки вони маловживані або ж вживаються не в основному значенні. До даної групи слів відносяться також лексеми, які в основному значенні входять в іншу лексикосемантичну групу. Побудоване лексико-фразеологічне поле об'єктивує різні когнітивні ознаки концепту спілкування, які можуть бути виявлені шляхом аналізу семантики одиниць, що увійшли в це поле. Побудова і вивчення дериваційного поля ключового слова дозволяє також виявити когнітивні ознаки досліджуваного концепту [40, с. 127].

Побудова пареміологічного поля концепту. Паремії є вельми інформативними для виявлення інтерпретаційного поля концепту. У них ми знаходимо застиглий осмислення того чи іншого концепту, які склалися протягом тривалого часу [40, с. 128]. Для виявлення когнітивних ознак досліджуваного концепту паремії, що містять

ключове слово-репрезентант концепту, його синоніми або характеризують концепт описово, упорядковуються в пареміологічне поле. Джерелом паремій З. Д. Попова та Й. А. Стернін називають словники прислів'їв, приказок, крилатих виразів і афоризмів. Сенс паремії інтерпретується як відображення когнітивної ознаки концепту. Однак для окремих концептів може не існувати прислів'їв, приказок і афоризмів або їх кількість може бути з тих чи інших причин досить незначною [40, с. 128].

Таким чином, концепт – це ментальне утворення яке є складним, багатовимірним та багатошаровим, та знаходить відображення в колективній свідомості, закріплене за певною сферою дійсності і виражене в тих чи інших мовних формах.

2.3 Методика міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ

У нашій науковій роботі ми спираємось на методику міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць з концептами АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ запропонованою З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним. Згідно з думкою вчених, метод міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць має бути представлений послідовно, покроково зображуючи кожен етап дослідження. Порівняльне вивчення фразеологізмів дозволяє вирішити ряд складних питань, які досі не отримали однозначної відповіді, а саме виявлення міжмовних тотожностей і відмінностей двох мов – англійської та української.

Для даного лінгвістичного опису використовується контрастивний метод. Контрастивний метод – сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки. Цей метод застосовується до вивчення будь-яких мов – споріднених і неспоріднених. Подібно до описового методу він спрямований на сучасний (певний) стан мови. Головним його предметом є дослідження структури мови в її подібностях і відмінностях [32, с. 98].

Як зазначає О. О. Селіванова, він застосовується з різною метою: поглиблення знань про одну з мов на тлі іншої, вияву особливостей взаємодії мов у процесі оволодіння другою мовою, встановлення характерологічних рис сімей і груп мов, прогнозування інтерференції мов, визначення оптимальних засобів оволодіння іншою мовою тощо [36, с. 61]. Цей метод дає можливість встановити не тільки факти і явища, які мають аналогічні функції в зіставляваних мовах, а й визначити те місце, яке вони займають у своїй мікросистемі. Окрім цього, його застосовано для словникових дефініцій, раніше опублікованих у фразеографічних джерелах, які є відображенням лексикосемантичної структури досліджуваних мов на різних етапах свого розвитку. Отже, зіставний аналіз фразеологізмів які містять компонент «АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ» сприятиме вирішенню важливого питання сучасних зіставних досліджень – взаємовідношенню свідомості, мови та культури.

Таким чином, методика контрастивного опису лексичного угруповання на прикладі лексичних одиниць складається з кількох етапів. Першим є вибірка лексичних одиниць в українській мові. Як матеріал для контрастивного аналізу доцільно обрати будь-яке лексичне угруповання повністю (найзручніше синонімічний ряд або лексико-семантичну групу), оскільки це надає дослідженню системний характер і забезпечує вичерпний набір одиниць для компонентного аналізу, що є основним методом семантичного опису при контрастивному аналізі. В якості вихідної мови ми вибрали рідну мову (українську), адже вона зручніша в зв'язку з тим, що досліднику легше визначити ступінь актуальності використовуваної одиниці, її відносне вживання в мові, легше виділити емоційні та оцінні конотативні семи (компонент значення, що відображає відмінну ознаку денотата слова (предмета, явища, процесу) і здатний розрізняти значення слів), а також легше виявити периферійні семи денотативного значення в силу власної мовної інтуїції [32, с. 76].

Першим кроком зіставлення фразеологічних одиниць в двох мовах є пошук фразеологічних одиниць української мови. З «Фразеологічний словник української мови» за редакцією В. М. Білоноженко та «Словник фразеологічних антонімів» за редакцією В. С. Калашника методом суцільної вибірки ми виписали одиниці, що належать до досліджуваного лексичного угруповання АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР

ЛЮДИНИ. Пошук фразеологічних одиниць відбувався за допомогою пошуку необхідної ядерної лексеми у внутрішній формі фразеологізму, або його дефініції. Далі здійснювався підбір синонімів до ядерних лексем. Вибірка фразеологічних одиниць відбувалася не лише з огляду на ключові компоненти у внутрішній формі, а і безпосередньо серед тих, які позначають концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ. Методом аналізу дефініцій було визначено ті фразеологічні одиниці, які позначають досліджуваний концепт. Отриманий список досліджуваних фразеологічних ми розбили на фразео-семантичні підгрупи.

Так як дослідники фразеологічних одиниць виділяють різні типи фразеологічних поєднань з точки зору їх складу і структури, то була використана класифікація В. Виноградова на визначення різного ступеня ідіоматичності компонентів у складі фразеологізму (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення). Вибрані ФО були також проаналізовані з точки зору їх граматичного складу: поєднання прикметника з іменником; поєднання іменника в називному відмінку з іменником в родовому відмінку; поєднання іменника з іменниками в непрямих відмінках з прийменником; поєднання дієслова з іменником з прийменником і без прийменника. Та досліджувані ФО на позначення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ були поділені на групи при розгляді їх синтаксичних функцій: іменні фразеологізми; дієслівні фразеологізми; ад'єктивні фразеологізми.

Другим етапом нашого дослідження стала вибірка фразеологічних одиниць англійської мови. За алгоритмом добору ФО в українській мові, були проаналізовані словники в англійській мові: Longman Dictionary of English Idioms та Cambridge Idioms Dictionary. Спочатку пошук проводився по ядерних лексемах в англійській мові, а потім за підбором синонімів до зазначених лексем. Відібрані фразеологічні одиниці які містять концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ або безпосередньо в самій ідіомі, або в її дефініції, або у внутрішній формі були прогруповані на фразео-семантичні підгрупи. Також були проведені підрахунки та визначено частоту вживання даних одиниць в українській та англійській мовах. За даними нашого дослідження, переважно високочастотні та вживані слова

сформували ближню периферію лексичних угруповань, а маловживані та невживані – дальню та крайню периферію.

Третім етапом нашого дослідження став опис фразеологічних одиниць у вибраних мовах. В нашій роботі ключовою є методика опису ФО з компонентом АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ, яка спирається на контекстуальний аналіз, семний аналіз словникових дефініцій. Після проведення підрахунків ФО в двох мовах, ми визначили яка фразео-семантична підгрупа найбільш характерна для кожної мови, яка найменш характерна та відповідників якої немає в другій досліджуваній мові. Далі ми шукали повні, часткові еквіваленти, аналоги чи виокремлювали безеквівалентні фразеологічні одиниці та описово виявляли спільні та відмінні риси в мовних картинах світу української та англійської мов. Щоб зрозуміти що фразеологізм має повний еквівалент в інших досліджуваних мовах, потрібно щоб співпадала емоційно-експресивна конотація і компонентний склад. В частковому еквіваленті емоційно-експресивна конотація має бути відповідною, але відрізнятися одна лексема в компонентному складі. Аналоги мають однакове чи близьке значення, але різну внутрішню форму. Безеквівалентні фразеологічні одиниці експлікуються методом калькування, або описово.

Останнім етапом нашого дослідження стало виявлення стилю, конотативних компонентів та національно-специфічних компонентів значень слів. Цей етап передбачає виявлення і опис ядерних лексем на позначення АРТЕФАКТНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ в двох мовах, методом суцільної вибірки та підрахунку. Вибір ФО які містять в своєму компонентному складі дану одиницю та обґрунтування її важливості для певного народу з точки зору концептуальної картини світу. Цей етап нашого дослідження передбачав зіставлення ФО для того, щоб визначити які є більш притаманними тому чи іншому народу та чим це обумовлено.

Висновки до розділу 2

В другому розділі «Методологічні засади дослідження концепту артефактний простір людини в аспекті міжмовних зіставлень» описані методи, прийоми та методики міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту

АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ (на матеріалі англійської та української мов), які були застосовані у нашому дослідженні.

1. Проаналізувавши методи та прийоми концептуального аналізу, ми зупинились на методиці семантико-когнітивного аналізу, розробленій Й. А. Стерніним і З. Д. Поповою та методикою міжмовного зіставлення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ.

2. Залежно від частотності вживання слова або за допомогою носіїв мови вибудовується структура концепту, що складається із ядра, ближньої, дальньої та крайньої периферій. У нашому дослідженні ми проводимо контрастивний аналіз необхідний для отримання таких результатів: складання базового списку лексичного угруповання, встановлення частотності вживання досліджуваних одиниць, опис складу та структури лексичного угруповання досліджуваних одиниць, встановлення міжмовних відповідностей, виявлення національно-специфічної семантики в досліджуваних мовах.

3. В нашому дослідженні виокремлено чотири етапи зіставлення фразеологічних одиниць, які позначають артефактний простір людини:

- Перший етап – добір фразеологічних одиниць зі словників української мови та їх характеристика.

- Другий етап – добір фразеологічних одиниць зі словників англійської мови та їх характеристика.

- Третій етап – опис фразеологічних одиниць обраних мов (визначення стильових, конотативних та національно-специфічних компонентів значень фразеологізмів, які представляють концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ).

- Четвертий етап – зіставлення фразеологічних одиниць (пошук еквівалентів в двох мовах) та кількісні підрахунки.

РОЗДІЛ 3

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ* В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ

3.1 Структуризація концепту *АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ* в англійській та українській фразеосистемах

Фразеологізми, як і мова загалом, є відображенням культури народу. Реалії у яких існують носії мови, їх особистий досвід та культурно-історичні фактори мають найбільший вплив на формування фразеосистеми тієї чи іншої мови. Семантично фразеологізми є характеристикою людської життєдіяльності. Аналізуючи зіставлені мови знайдено спільні риси, належні всім людям незалежно від мови, так і такі, що характерні саме одному народу.

У дослідженнях фразеологічних одиниць виокремлюються різні види фразеологізмів як з точки зору їх складу, так і структури. В цьому підрозділі представлено структуру і склад фразеологічних одиниць, що виражають артефактний простір людини. Відповідно до робіт про фразеологічну типологію визначено наступні види класифікації:

- класифікація за етимологічним складом;
- класифікація фразеологізмів за їх семантичними особливостями і особливостями семантики їх компонентів;
- класифікація фразеологізмів за їх джерелами;
- класифікація за лексико-граматичними ознаками (по співвіднесенню фразеологізмів з членами речення і частинами мови);
- класифікація за стилістичною складовою.

Таким чином, загально прийнято виділення основних типів фразеологічних одиниць запропоноване В. В. Виноградовим, та яке засновується на визначення рівню ідіоматичності компонентів, що складають фразеологізм. Він виділяє такі типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Ця класифікація може бути розширена, як це часто роблять за прикладом Н. М. Шанського [58, с. 170]. Він вирізняє «фразеологічні вирази», стійкі конструкції,

які на відміну від інших фразеологізмів складаються зі слів з вільним значенням, тобто є семантично поділеними. Цей тип фразеологізмів включає в себе прислів'я, приказки, крилаті вирази. Фразеологічні вирази також часто мають значну синтактичну особливість, вона складають не словосполучення, а цілі речення.

Так, фразеологічні одиниці, що розкривають артефактний простір людини, можуть бути поділені на такі групи:

1. Фразеологічні зрощення: *байди бити, у три батоги* і т. ін.
2. Фразеологічні єдності: *два боки однієї, вітер у кишенях, кинути рукавичку* та ін.
3. Фразеологічні сполучення: *тримати в кліщах, блискача сторінка* і т. ін.

При аналізі граматичного складу обраних фразеологічних одиниць виокремлюємо такі групи:

1. поєднання прикметника з іменником: *блискача сторінка, як у бездонну бочку*.
2. поєднання іменника в називному відмінку з іменником в родовому відмінку: *п'яте колесо до воза, один бік медалі*.
3. поєднання іменника з іменниками в непрямих відмінках з прийменником: *ні богу свічка, ні чорту кочерга, як вареник у маслі*.
4. поєднання дієслова з іменником (з прийменником і без прийменника): *вбити клин, вилами писано*.

За синтаксичною функцією фразеологізми поділяються на такі групи:

1. Іменні фразеологізми: *один бік медалі, вітер у кишенях*.
2. Дієслівні фразеологізми: *тримати в кліщах, байди бити*.
3. Ад'єктивні фразеологізми: *як у бездонну бочку, до нових віників, голці ніде впасти*.

Артефакт – це важлива складова культурної діяльності людства, від простих до найскладніших. Кожній артефактній номінації належить певний зміст, який не обов'язково пов'язаний з самим матеріальним об'єктом, що вона позначає. Таким чином у свідомості носіїв мови артефакти відображені метафоризацією їхніх складових, структури, функції, тощо.

Увага людини до предметів її оточення має відображення у фразеологічних одиницях, що є результатом цього процесу. Ці предмети, артефакти, мають різне значення у різних частинах світу, що обумовлено як культурними, так і історичними факторами.

Аналіз групи фразеологізмів, що розкривають **артефактний простір людини**, дозволяє виділити семантичне поле фразеологізмів в українській мові, які було дібрано з фразеологічних словників.

Велика кількість фразеологізмів української та англійської мов складаються з артефактних номінацій їжі, але при цьому мають значення ніяк не пов'язана з нею. Наприклад: *як вареник у маслі* – дуже добре, заможного, безтурботно; *ламатися як гречаний бублик* – неспішно реагувати на чиєсь прохання, пропозицію, навмисне вагатися, упиратися, зволікати; *one's bread and butter* - хліб з маслом; *to go like hot cakes* - розлітаються наче гарячі пиріжки.

Ряд фразеологізмів включає у себе лексику предметів одягу, кожен з яких має певне переносне значення у обох мовах, спільне чи відмінне, наприклад: *повна кишеня* – дуже багато грошей; *топтати взуття* – багато ходити куди-небудь, марно добиваючись чогось; *вродитися в сорочці* – бути везучим, щасливим; *to lick someone's boots* – лизати п'яти; *the dress circle* - місця на першому поверсі театру, поверх партеру.

Велика підгрупа фразеологізмів складається з різної лексики, що позначає інструменти та інше приладдя: *до нових віників* – дуже довго; *вбити клин* – розсварити; *вилами писано* – невідомо, як буде; *to throw up the sponge* – визнати поразку; *to fly off the handle* – зірватися.

Також певна група фразеологізмів включає у себе меблі та інші предмети побуту, такі як: *вигріватися на печі* – нічого не робити; *part of the furniture* - той кого ігнорують так як він більше не грає ролі у житті сім'ї та не має їх поваги; *to get out of bed on the wrong side* – встати не з тієї ноги; *an armchair traveller* - той хто дивиться фільми та читає книги про подорожі замість того, щоб відвідати інші країни самому; *to turn the tables* – перевернути ситуацію, заволодіти перевагою.

Низка фразеологізмів використовує артефакти посуду, наприклад: *встромити ножа в спину* – зробити щось підступне; *втопити в ложці води* – завдати великих неприємностей з ненависті до когось через дрібниці; *my cup was full* - моє щастя/нещастя було повним; *under the knife* – під ніж; *the pot calling the kettle black* – звинувачувати когось у тому у чому сам винний у рівній чи більшій мірі.

В результаті аналізу фразеологічних слівників виявлено, що у фразеології англійської мови, зокрема серед фразеологізмів, у яких розкривається артефактний простір людини, наявна велика кількість метонімії, що не притаманно більшості фразеологізмів української мови:

англ. *in the best houses, new brooms sweep cleaner, lollipop man, the dress circle* і т. ін.;

Цей стилістичний засіб загалом є розповсюдженим як у фразеології англійської мови, так і у лексиці цієї мови як такої.

В англійській та українській мовах значна кількість фразеологічних одиниць, що належать до артефактного простору людини представлена у вигляді порівняльного звороту. Це пояснюється тим, що такі фразеологізми використовують переносне, метафоричне значення артефакту чи асоціації пов'язані з ним. Загалом така форма частіше зустрічається в українській мові, так як англійській мові характерні інші засоби.

англ. *as safe as houses, like talking to a brick wall, as bright as a button, as thin as a rake* і т. ін.;

укр. *як у бездонну бочку, як обухом бити, як колесо без букші, як вареник у маслі* і т. ін.;

Метафоричні звороти, перенесення також є важливою складовою фразеосистем як української, так і англійської мов. Наприклад:

англ. *to take a back seat, to be handed something on a plate, a crumb of comfort* і т. ін.;

укр. *повна кишеня, влити в бочку меду ложку дьогтю, влетіти в добру копійку* і т. ін.;

Таким чином, можна дійти висновку, що англійська та українська мови мають значні відмінності у тому, як вони виражають, вербалізують, артефактний простір людини у фразеологічних одиницях, навіть у випадках, коли вони мають подібне значення та роль у реченні. Такі структурні відмінності зумовлені різними традиціями, щодо формування сталих форм, які використовуються як у фразеосистемах цих мов, так і у загальноповживаній стилістично незабарвленій лексиці як такої.

3.2. Семантичне зіставлення компонентів структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах

Загалом артефактні номінації у складі фразеологічних одиниць будь якої мови «виконують смислоутворюючу функцію у процесі формування фразеологічного значення» [32, с. 109]. Тому вивчення того як подібні артефакти мають подібне або зовсім розбіжне значення у фразеологізмах тієї чи іншої мови має важливу роль у розумінні фразеології, лексики та етимології обох мов.

Фразеологічне значення артефактних номінацій часто привертало увагу фахівців лінгвістики, так як значення цих одиниць, яке з першого погляду може здатись зовсім простим та малоцікавим, як таке, що позначає об'єктивну реальність та предмети, що існують в ній, тим не менш часто виявляється дуже глибоким і розкривається по-різному у різних мовах.

В історії лінгвістики можна знайти безліч досліджень, які присвячені тематиці фразеологічній значущості артефактних номінацій та артефактного простору людини. Це роботи О. В. Деменчука [32], Л. С. Василькова [9] та багатьох ін.

Після проведення теоретичного аналізу робіт, що присвячені темі артефактного простору у фразеології, ми прийшли до висновку, що лексична вербалізація артефактного простору людини являє собою польову структуру: ядро якої – фізичний об'єкт, що має певні об'єктивні властивості; центр – загальноприйняті другорядні значення артефакту; периферія – значення цього артефакту у фразеології, тощо.

Має сенс розпочати аналіз такого поля саме з ядра, так як воно найближче пов'язано з самим фізичним об'єктом, який позначає артефактна номінація. Лексеми сфери «артефакт» позначають предмет створений людиною (бочка, медаль, блюдечко, піч, віник, телефон), компоненти (стіна, кишеня, мушка, дно) та сукупності таких предметів (карти, гроші). Такі лексеми можна поділити за загальним типом предмету, який вони позначають.

У досліджуваній сфері усі лексичні одиниці можуть співвідноситись з однією такою категорією. Ядро поля може бути представлено такими розділами: 1) одяг; 2) посуд; 3) інструмент, приладдя; 4) зброя; 5) складові цілого; 6) меблі; 7) продукти харчування; 8) будівлі. Ці категорії усі представлені в українській та англійській мовах.

В результаті роботи проведеної над матеріалом, можна помітити, що лексеми одягу часто використовуються у різному контексті як в українській так і англійській мовах. Загалом, цю групу можна розкрити як: «одяг» – *сорочка, кишеня, чоботи, комір, штани* і т. ін.. Найчастіше лексеми одягу посилаються прямо на людину позначаючи дію виконувану людиною, дію виконувану над нею або характеристику певної людини наприклад *скинути останню сорочку*. Також часто можна побачити посилення на інші предмети пов'язані з артефактом, *наприклад з пустою кишенею*, що означає відсутність грошей, артефакту, який культурно асоціюється з кишенею. Артефакти одягу у англійських фразеологічних одиницях також нерідко виражають саме людину в цілому, наприклад *the dress circle*.

Прикладами фразеологізмів, у яких артефакт одяг позначає дію людини над чимось чи дію над нею у переносному значенні є такі ФО:

укр. *бити чоботи, тримати біля спідниці, скидати капелюх, скинути останню сорочку, полатати каптан / штани, кинути рукавичку, тримати під каблуком, за комір не капає* і т. ін.;

англ. *to shake in one's shoes, to pull oneself up by one's own bootstraps, to lick someone's boots, to pull up one's socks, to hang up one's boots, as tough as old boots, to have under one's belt* і т. ін.;

Приклади фразеологічних одиниць, артефактна номінація у яких співвідноситься з об'єктом відмінним від її прямого значення:

укр. *потрусити кишені, вивертати кишені, набивати кишеню*, і т. ін.;

англ. *to put one's shirt on something, to line one's pocket, to be in pocket, to ride on / hang on someone's coattails* і т. ін.;

Фразеологізми, у яких артефакт одягу позначає конкретну людину чи групу людей:

англ. *the dress circle, a big-wig, to feel like a wet rag* і т. ін.;

Іншою групою виявленою під час проведення дослідження є артефакти посуду. Цю категорію можна розкрити як «посуд» – *блюдечко, ложка, склянка, чашка, чарка, ківш* і т. ін.. Такі фразеологізми найчастіше використовують артефактну номінацію для підкреслення атрибуту асоційованого з нею. Наприклад, *втопити в ложці води* використовує розуміння того, що ложка не має великої ємкості, щоб применшити значущість дії, а *підносити на блюдечку* передає асоціацію блюдечка з чимось, що використовується як додаток до основного предмету. Також артефакти посуду часто використовуються разом з артефактами продуктів харчування, такі приклади буде розглянуто у частині про продукти харчування.

Приклади фразеологічних одиниць з артефактами посуду, у яких артефакт має подібну роль:

укр. *як у бездонну бочку, міряти ковшем гроші, буря у склянці води, кинути все на чашку терезів, випити ківш / чашу лиха* і т. ін.;

англ. *out of the frying-pan into the fire, in the melting pot, to count one's spoons, my cup was full, to have enough on one's plate, to be handed something on a plate, to have a memory like a sieve* і т. ін.;

Також було виділено категорію фразеологізмів, що містять артефакти інструментів та приладдя. Їх значення у складі фразеологічної одиниці найчастіше пов'язано з їх функцією, наприклад *вбити клин*, що має значення розсварити, тобто розділити, аналогічно з призначенням клину, лише у переносному сенсі. Такі артефакти при вживанні у фразеологізмах також можуть бути пов'язані з певним важливим атрибутом, як наприклад *as hard as nails*.

Наведено такі приклади фразеологічних одиниць, у яких артефактні номінації інструментів чи знаряддя мають подібну значущість:

укр. *аркан на шию, ходити по бритві, як колесо без букші, вбити клин, вилами писано, відпустити гайку, вити вірьовки, водити на мотузці, як в решеті води, впійматися на гачок / на вудочку, п'яте колесо до воза, як ковальський міх* і т. ін.;

англ. *as hard as nails, to hit the nail on the head, to hammer a point home, hammer out a scheme, not to touch someone with a pair of tongs, as thin as a rake, to rake in the money* і т. ін.;

Наступна категорія, яку було виділено – це фразеологічні одиниці, що містять артефакти, які позначають зброю. Такі фразеологізми, аналогічно з тими, які включають артефакти інструментів та приладдя, зазвичай також підкреслюють функцію предмету позначеного артефактом, найчастіше це боротьба з чимось чи кимось у тому чи іншому сенсі. Наприклад, *бити з гармат по горобцях*.

Інші приклади таких фразеологізмів включають:

укр. *бити з гармат по горобцях, побрязкувати зброєю, як із дишла гармата, здійснити на багнети, тримати порох сухим* і т. ін.;

англ. *under the knife, Cupid's arrows* і т. ін.;

Крім того наведено групу фразеологізмів, які використовують артефактні номінації складових того чи іншого предмету побуту. Такі артефакти зазвичай використовуються у фразеологізмах, щоб порівняти людину, предмет, ситуацію, тощо з певною складовою об'єкту та її ознакою чи ознаками або ж підкреслити множину того на що посилається артефакт.

Наведено такі приклади фразеологізмів цієї категорії:

укр. *взяти за петельки, перевертати вверх дном, без керма і без вітрил, вставляти палиці в колеса, білими нитками шитий* і т. ін.;

англ. *to fly off the handle, to work on a shoe-string, to pick up the threads, the nuts and bolts, a regular brick* і т. ін.;

Представлено також групу фразеологічних одиниць, які містять у собі артефакти меблів. Роль таких артефактів у фразеологізмах найчастіше базується на культурних уявленнях про призначення певного предмету меблів. Наприклад, *an*

armchair traveller в англійській мові виражає розуміння крісла, як такого яке використовується саме для відпочинку.

Надано такі приклади фразеологізмів цієї групи:

укр. *без штанів під стіл бігати, вигріватися на печі, вказати на двері, знайти сокиру під лавкою* і т. ін.;

англ. *part of the furniture, to get out of bed on the wrong side, a bed of nails, to keep the table laughing, to take the chair, an armchair traveller, a desk general, cupboard love* і т. ін.;

Наступна категорія – це фразеологізми, у яких присутні артефактні номінації, які позначають продукти харчування. Це одна з найширших категорій фразеологізмів у розглянутих мовах, що показує те наскільки важливою їжа є у культурах носіїв цих мов. Конкретні продукти представлені у фразеосистемах двох мов відрізняються внаслідок різної культури харчування, наприклад *sandwich, jam* і *lollipop* представлені в англійській мові та *бублик, квас* і *вареник* в українській. З іншого боку, роль таких артефактів часто досить подібна, часто вони виражають щось хороше, бажане або ж просто необхідне та звичне.

Приклади фразеологізмів, які належать до цієї категорії:

укр. *як вареник у маслі, збирати вершки, і калачем не виманити, в горілиці киснути, котися ковбаскою, влити в бочку меду ложку дьогтю, мало квасу випив* і т. ін.;

англ. *one's bread and butter, to take the bread out of someone's mouth, to be as warm as toast, to be in a jam, you can't have your cake and eat it, a lollipop man, to go like hot cakes* і т. ін.;

Остання виділена нами категорія фразеологізмів містить артефакти будівель та їх частин. Такі артефакти у фразеологізмах найчастіше виражають місце де відбувається певна дія, що можна пояснити їх більшим розміром та функцією.

Приклади фразеологізмів з артефактами будівель:

укр. *ні кола, ні двора, викидати за борт, кидати на вівтар* і т. ін.;

англ. *a drink on the house, in the best houses, as safe as houses, shout something from the housetops* і т. ін.;

У дослідженні показано, що артефактний простір людини, відображений у фразеосистемах англійської та української мов, пов'язаний зі значущими для даних народів об'єктами життєдіяльності та побуту. У процесі дослідження сенсу фразеологізмів англійської та української мов, які розкривають артефактний простір людини можна побачити, що в них відображені об'єкти діяльності людини та її розуміння тих чи інших предметів та їх атрибутів.

3.3. Семантична відповідність ядерних номінацій концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах

Фразеологізмів, у яких виражається артефактний простір людини, її розуміння об'єктів її оточення та ставлення до них існує велика кількість. Для проведення зіставного аналізу фразеологічних одиниць в двох мовах було відібрано такі, які мають подібне значення або структуру в англійській та українській мовах. Наприклад: *a house of cards* – картковий будиночок, *under the knife* – під ніж, *a flying saucer* – літаюча тарілка, *to have a memory like a sieve* – мати пам'ять як решето.

У роботі виявлено, що певна кількість фразеологізмів в одній з мов не мають жодних еквівалентних одиниць в іншій. Це можна пояснити різною культурою та історією країн та народів у яких формувались фразеосистеми представлених мов. Приклади: в українській мові: *влити в бочку меду ложку дьогтю* – зіпсувати щонебудь незначною неприємною дрібницею, *виміняти шило на мило* – замість чогонебудь отримувати ще гірше, *втопити в ложці води* – завдати великих неприємностей з ненависті до когось через дрібниці; в англійській мові: *in the best houses* – у найкращому товаристві, *to open the door to* – допустити певне порушення, *born the wrong side of the blanket* – незаконнонароджений.

З іншого боку виявлено цілу групу фразеологізмів, які фактично повністю збігаються як за значенням, так і за структурою. Це фразеологізми побудовані на артефактах античної міфології, яка мала певний вплив як на українську, так і на англійську мови. Приклади таких ФО включають: *Augean stables* – Авгієві стайні,

Cupid's arrows – Купідонові стріли, *Sword of Damocles* – Дамоклів меч, *Pandora's box* – Скринька Пандори, *Trojan horse* – Троянський кінь.

Еквівалентність часто відсутня у фразеологізмах, що містять артефакти продуктів харчування, що пояснюється характерною культурною специфікою споживання тих чи інших продуктів серед носіїв різних мов. Наприклад: у англійській: *salami tactics* – досягнення своєї мети маленькими кроками, *ham-fisted* – незграбний, *to be in a pickle* – бути в біді; в українській: *мало квасу випив* – недостатньо досвідчений, *і калачем не виманити* – не можна вигнати когось.

Зокрема, серед таких фразеологізмів варто звернути увагу на ті, які містять артефакти, які позначають алкогольні напої. Через зовсім різну культуру та історію споживання таких напоїв, співпадіння у відібраних фразеологізмах відсутні. Наприклад: в українській: *в горілці киснути* – постійно пиячити; в англійській: *to wine and dine* – розкішно розважати, *small beer* – неважливі люди чи речі.

Артефакти одягу у фразеологічних одиницях обох мов частково співпадають за змістом. Прикладом співпадінь можна навести: *to take off one's hat to someone* – здійснити капелюх. Також виявлено чимало часткових співпадінь, у яких артефакт присутній лише у одній з мов, наприклад: *to step into another person's shoes* – стати на чиесь місце, *to hang on someone's coattails* – висісти на шиї, *a big-wig* – велика птиця. Звичайно, у цій категорії є і повні співпадіння, як наприклад: *to throw down the gauntlet* – кинути рукавицю.

Цікавою є різниця у вираженні артефактів інструментів та приладдя у фразеосистемах двох мов. У більшості випадків неможливо підібрати повне співпадіння, але деякі з фразеологічних одиниць мають часткове співпадіння у іншій мові.

Наприклад відсутні еквіваленти таких фразеологізмів: в англійській: *to drive a nail into one's coffin* – зробити помилку яка остаточно зруйнує репутацію чи добробут, *to throw a spanner in the works* – цілеспрямовано зруйнувати результат чийхось зусиль, *the nuts and bolts* – практичні питання; в українській: *голіці ніде впасти* – дуже людно, тісно.

З іншого боку можна навести такі приклади часткового співпадіння: *to have a screw loose* – *бути несповна розуму*, *to rake in the money* – *зребти гроші лопатою*.

Такі відмінності пояснюються різним культурним ставленням до приладдя в англійській та українській мовах.

У категорії фразеологізмів в артефактами меблів можна знайти чимало часткових співпадінь, що пояснюється різним традиційним використанням меблів. Наприклад, англійське *armchair* у фразеології української мови найчастіше відповідає лексемі *диван*. Також існують еквіваленти у яких один з варіантів не містить у собі артефактну номінацію, наприклад: *to get out of bed on the wrong side* – *встати не з тієї ноги*, *to take the chair* – *очолити засідання*.

Присутні і повні співпадіння, як наприклад: *вказати на двері* – *to show someone the door*.

Прикладами фразеологізмів з артефактами меблів, що не мають відповідності у одній з мов можна навести: в українській: *вигріватися на печі* – нічого не робити, *знайти сокиру під лавкою* - відкривати для себе те, що для інших давно відоме; в англійській: *part of the furniture* – той кого ігнорують так як він більше не грає ролі у житті сім'ї та не має їх поваги, *a bed of nails* – обов'язок чи ситуація яка несе в собі біль чи досаду, *cupboard love* – прояв любові мотивований егоїстичними інтересами.

Пошук повних, часткових еквівалентів, аналогів чи безеквівалентних фразеологічних одиниць з концептом АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в українській та англійській мовах допоможе виявити спільні та відмінні риси в мовних картинах світу досліджуваних мов. До повних еквівалентів належать такі ФО: *one's bread and butter* – *хліб з маслом*, *to line one's pocket* – *набивати кишені*, *Ariadne's thread* – *Аріаднина нитка*.

Частковими еквівалентами в досліджуваних мовах є: *a drink on the house* – *напій за рахунок власника*, *the key to the problem* – *ключ до вирішення проблеми*, *to take a back seat* – *поступитися місцем*, *out of the frying-pan into the fire* – *з вогню, та в полум'я*, *icing on the cake* – *вишенька на торті*, *to lick someone's boots* – *лизати н'яти*.

Отже, ті фразеологізми які розкривають концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ які мають повні або часткові еквіваленти в іншій мові можна пояснити

подібним культурним розумінням артефакту в обох культурах, а відсутність еквівалентів певних фразеологічних одиниць відображає відмінність національно-специфічних характеристик сприйняття досліджених артефактних номінацій, належність певної специфіки саме одному народу, яка не має відповідника у іншому.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі «Вербалізація концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах» визначено особливості структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах та знайдено подібності і відмінності відображення в семантиці фразеологічних одиниць зіставлених мов інформації про артефактний простір людини.

1. Артефактний простір становить невід'ємну складову фразеології обох мов і включає у себе усі предмети, артефакти, які зустрічаються у життєдіяльності людини. Людина може створювати нові артефакти, або створивши новий матеріальний об'єкт, або ж надаючи назву уже існуючому предмету чи його частині/сукупності. Під концептом АРТЕФАКТ розуміємо зовнішній матеріальний об'єкт, будь який предмет штучно створений людиною та той, який має назву в досліджуваних мовах. Концепт АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ включає в себе безліч компонентів, які взаємопов'язані між собою і реалізуються у використанні людиною різноманітних артефактів, що оточують її.

2. Концептуальна сфера «артефактний простір людини» розглядається у фразеологічній картині світу англійської та української мови як складне переплетення інтенційних, інтерпретаційних і культурних аспектів, і займає важливе місце в картині світу мов, що вивчаються. Різницю у вербалізації АРТЕФАКТНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ в фразеосистемах досліджуваних мов зумовлює перш за все кількість дібраних фразеологічних одиниць. Англійські фразеологізми здебільшого належить до фразео-семантичної підгрупи «Одяг» та «Предмети харчування, українські – до підгруп «Інструменти та приладдя» та «Меблі».

3. Пошук ФО на позначення концепту АРТЕФАКТНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах проводився методом суцільної вибірки більшою мірою за включенням обраних артефактних номінацій. Дослідження вербалізації концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в фразеосистемах досліджуваних мов зумовлена ядерними та периферійними лексемами з різною характеристикою відібраних артефактів. Фразеологізмів що включають у себе предмети побуту та розкривають досліджуваний концепт є велика кількість. Виділяючи лексеми з різною конотацією було проведено зіставний аналіз на матеріалі двох досліджуваних мов та було виявлено, що спільні чи відмінні риси в англійській та українській мовах зумовлена відмінністю в концептуальних картинах світу, на які впливає географія, історія та культура.

ВИСНОВКИ

На основі проведеної роботи над проблемами, які засновані на аналізі вербалізації концептів у сучасній лінгвістиці, яскраво видно тенденцію відходу від лише лексико-структурного підходу до вивчення мови до когнітивного. Такі методи підкреслюють значущість та доцільність вивчення концепту як основного поняття когнітивної лінгвістики. На основі цього можна стверджувати, що основна мета дослідження полягала у виявленні вербалізації компонентів концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** на матеріалі української та англійської мов.

У результаті дослідження нами були виконані наступні завдання та сформульовані наступні висновки:

1. Здійснено теоретичний аналіз сучасних лінгвістичних та філософських наукових праць, присвячених темі дослідження. З'ясовано стан розробки проблем, пов'язаних з дослідженням концепту в сучасній лінгвістиці, зокрема в аспекті міжмовних зіставлень. На основі теоретичного аналізу розкрито поняття «концепт» в когнітивній лінгвістиці. У сфері когнітивної лінгвістики термін «концепт» синкретичний. У роботі використано насамперед визначення В. Маслової: «під терміном «концепт» розуміють семантичне утворення, зазначене лінгвокультурною специфікою і тим, або іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури.» [30, с. 120] В результаті проведеної роботи було виявлено, що вивчення культурних особливостей концептів, представлених фразеологічними одиницями, в порівняльному аспекті дозволяє нам знайти відмінності в концептуальних картинах світу досліджуваних мов. У цьому полягає актуальність проблеми зіставного аналізу фразеологічних одиниць.

2. На основі теоретичного аналізу зроблена характеристика артефактного простору людини. Увага людини до артефактів її оточення знаходить відображення в лексичних і фразеологічних одиницях, що репрезентують ці об'єкти. У різних культурах світу розуміння про артефактний простір людини виражено по-різному, що обумовлено історичною долею народу, її культурою та географією. Артефактний простір людини – це сукупність концептів, побудованих на розумінні тих чи інших артефактів, що оточують людину. Артефактний простір загалом різниться залежно

від мови, часу, соціуму у якому існує людина, її фахом та іншими індивідуальними ознаками. Все це завжди було важливою частиною життєдіяльності людини і тому стало частиною фразеології досліджуваних мов.

3. Розкриті лінгвокультурні особливості концептуалізації артефактного простору людини. Багато вчених представили різні принципи опрацювання структури концепту, та в нашому дослідженні ми будемо використовувати методику запропоновану В. Масловою, а саме – визначення ядерних та периферійних ознак досліджуваних концептів та пошук фразеологічних одиниць після виокремлення словникових значень лексем. З точки зору концептуальної картини світу, дана методика допоможе зрозуміти на якому місці в свідомості кожного народу розміщені концепти артефактного простору людини та після чого зіставити зміст фразеологічних одиниць. Значення фразеологічних одиниць є антропоцентричним, так як воно відображає загальні властивості людської природи. Разом з тим воно етноцентрично (орієнтоване на даний етнос), тому що в основі внутрішніх форм фразеологізмів лежать образи, зрозумілі людині, що володіє культурними фоновими знаннями певної лінгвокультурної спільності.

4. Описано методи, прийоми та методики міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць на позначення концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** (на матеріалі англійської та української мов) Для дослідження вербалізації концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** було обрано ряд методів. У нашій науковій роботі ми оперуємо методикою міжмовного зіставлення фразеологічних одиниць, запропонованою З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним та методикою міжмовного зіставлення концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ**. Порівняльне вивчення фразеологізмів вирішує низку складних питань і тих, які досі не отримали однозначної відповіді, а саме встановлення міжмовних подібностей і розбіжностей у способах мовної концептуалізації інформації про артефактний простір людини.

5. Виділено чотири етапи зіставлення фразеологічних одиниць, які позначають артефактний простір людини. Аналіз фразеологічних одиниць на позначення концепту **АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ** відбувався у чотири етапи. Першим

кроком аналізу є пошук фразеологічних одиниць української мови. Добір фразеологізмів відбувався не лише з огляду на ключові компоненти у внутрішній формі, а й безпосередньо серед тих, які позначають концепт артефактний простір людини, але їх внутрішня форма не містить артефактних номінацій. Другим етапом нашого дослідження є добірка фразеологічних одиниць англійської мови. Спочатку пошук проводився по ядерних лексемах в англійській мові, а потім за підбором синонімів до зазначених лексем. Дібрані фразеологічні одиниці поділено на фразео-семантичні підгрупи окремо за групою артефактів, які розкриті у них. Також були проведені підрахунки та визначено частоту вживання цих одиниць в англійській та українській мовах. Третім етапом нашого дослідження є опис фразеологічних одиниць в обраних мовах. Після проведення підрахунків фразеологічних одиниць в двох мовах, ми визначили, яка фразео-семантична підгрупа найбільш характерна для кожної мови, яка найменш характерна та відповідників якої немає в другій досліджуваній мові. Останнім етапом нашого дослідження є виявлення стильових та національно-специфічних компонентів значень фразеологізмів.

6. Визначено особливості структури концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ в англійській та українській фразеосистемах та знайдено подібності і відмінності відображення в семантиці фразеологічних одиниць зіставлених мов інформації про артефактний простір людини. Було з'ясовано, що англійські фразеологізми здебільшого належить до фразео-семантичної підгрупи «Одяг» та «Продукти харчування», українські – до підгруп «Інструменти та приладдя» та «Меблі». Проведено зіставний аналіз ФО на позначення концепту АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ шляхом знаходження повних та часткових еквівалентів, аналогів та безеквівалентних ФО. Таким чином, в англійській і в українській мовах є багато схожих фразеологізмів, однак і є безеквівалентні, властиві тільки певній культурі.

7. Таким чином всі поставлені завдання виконані, що дозволило досягти мети дослідження. До перспектив дослідження слід віднести глибше вивчення груп артефактних концептів на матеріалі фразеології в зіставно-типологічному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С. С. Від концепту «інтелект» до концепту «розум». Праці з мовознавства. Москва: Наука, 1977. С. 220
2. Алисова Т. Б. Ономастологический подход при сопоставительном изучении лексико-семантических структур двух языков // Серия «Филологическая», 2005. Вип. №3. С. 46-50.
3. Арсентьева Е.Ф. Порівняльний аналіз фразеологічних одиниць. Казань: Видавництво Казанського університету, 1989. С. 130
4. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Москва: Русская словесность. От теории словесности к структуре текста, 1997. С. 347
5. Бабенко Л. Г., Васильев И. Е., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста: учебник для вузов по спец. «Филология». Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. С. 534
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва: Международные отношения, 1975. С. 287
7. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Курс лекций по английской филологии. Тамбов: ТГУ, 2000. С. 123
8. Бурбак О. Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу / Іноземна філологія. Львів: Світ, 1985. С. 150
9. Васильків Л. С. Усталені порівняння в системі фразеології: поняття фразеологічного порівняння, його категоріальні ознаки та функціональні особливості. Сучасні проблеми сучасного іноземного мовознавства. Рівне, 2017. С. 15-19.
10. Вежицька А. Язык, культура и познания. Москва: Русские словари, 1997. С. 410
11. Вежицька А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1999. С. 170

12. Волошина О. В. Валоризація концепту правда / Істина в українській, англійській та новогрецькій мовах: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 О. В. Волошина. Маріуполь, 2012. С. 179
13. Гак В. Г. Простір думки (Досвід систематизації слів ментального поля) // Логический анализ языка: Ментальные действия / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Н. Рябцева. Москва: Наука, 1993. С. 305
14. Деменчук О. В. Моделі семантичної деривації лексики «ментального занурення» (на матеріалі української, польської та англійської мов). Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія / гол. ред. А. В. Корольова. К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. Т. 18. № 1. С. 49–56.
15. Деменчук О. В. Модель концепту ситуації як основа зіставлення семантики / О. В. Деменчук // Psycholinguistics. – № 23 (2). – 2018. – С. 51-65.
16. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та її мовного відображення / Культура народів Причорномор'я: [науч. журнал]. Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2002. № 31. С. 266
17. Забіяка В. А., Забіяка І. М. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування. Київ: «Академія», 2014. С. 304
18. Карасик В. И. Этноспецифические концепты. Введение в когнитивную лингвистику / Отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово: Кузбассвуиздат, 2005. С. 105.
19. Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики. Москва: Наука, 1977. С. 177
20. Кобозева І. М. Думка і ідея на тлі категоризації ментальних імен // Логічний аналіз мови. Ментальні дії. Москва: Наука, 1993. С. 104
21. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ: Радянська школа, 1988. С. 200
22. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Івано-Франківськ: Плай, 2004. С. 247
23. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / Підручник М. П. Кочерган // Мовознавство. Київ: Вид. центр «Академія», 2004. № 5-6. С. 424

24. Крючкова Н. В. Методы изучения концепта; под ред. К. Р. Галиуллина. Казань: Казан. гос. ун-т, 2004. С. 272
25. Кубрякова О. С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: Изд-во МГУ, 1996. С. 367
26. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Екатеринбург: Омск, 1999. С. 267
27. Кунін А. В. Англо-російський фразеологічний словник. Москва: Російська мова, 1984. С. 944
28. Левицький А.Е. та ін. *Лінгвоконцептологія: перспективні напрями*. Луганськ: Видавництво Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2013.
29. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Видавнича група «Основа», 2009. 191, [1] с.
30. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. Москва: Русская словесность, 1997. С. 317
31. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. Минск: Тетра Системс, 2004. С. 256
32. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. С. 279
33. Мовна концептуалізація артефактного простору людини: колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. О. Деменчук. Рівне: РДГУ, 2021. 139 с. (Історія та сьогодення філологічної науки ; т. 4).
34. Назарян А. Г. Фразеологія сучасної французької мови // Комунікативні фразеологічні одиниці. Москва: Просвітництво, 1975. С. 465
35. Падучева Е. В. Динамічні моделі в семантиці лексики. Москва: Мови слов'янської культури, 2004. С. 609
36. Пименова М. В. Типология структурных элементов концептов внутреннего мира (на примере эмоциональных концептов) // Вопросы когнитивной лингвистики. Кемерово, 2004. № 1. С. 90
37. Попова З. Д., Стернин И. А. Нариси з когнітивної лінгвістики. Воронеж: Витоки, 2002. С. 189

38. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: Восток-Запад, 2007. С. 314
39. Потебня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 624
40. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж: Истоки, 2007. С. 268
41. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: [монографія]. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2010. С. 491
42. Рудюк Т. В. Концептосфера як об'єкт дослідження сучасного мовознавства / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10 // Проблеми граматики і лексикології української мови, 2011. [Електронний ресурс] Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_93. С. 411
43. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник]. Полтава-Довкілля К, 2008. 712 с.
44. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. С. 844
45. Семенова Р. О. Інтелект // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [Електронний ресурс] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12386
46. Скаб М. С. Межі мовної категоризації, або що залишається неословленим? // Мовознавчий вісник. [Електронний ресурс]. Вип. 11, 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2010_11_3. С. 11
47. Слишкін Г. Г. Лігнвокультурний концепт як системне утворення. Вісник ВДУ, Серія «Лінгвістика і міжкультурна комунікація», 2004. С. 34
48. Словник іншомовних слів, за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука - 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974 - 776 с.

49. Словник стійких народних порівнянь, Юрченко О. С., Івченко А. О. Харків: Основа, 1997. С. 176
50. Словник української мови : в 11 т. [голов. ред. І. К. Білодід]. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1: А-В. 1970. 800 с. ; Т. 2: Г-Ж. 1971. 550 с. ; Т. 3: З. 1972. 744 с. ; Т. 4: І-М. 1972. 840 с. ; Т. 5: Н-О. 1974. 840 с. ; Т. 6: П-Поїти. 1975. 832 с. ; Т. 7: Поїхати-Приробляти. 1976. 724 с. ; Т. 8: Природа-Ряхтливий. 1977. 928 с. ; Т. 9: С. 1978. 921 с. ; Т. 10: Т-Ф. 1979. 660 с. ; Т. 11: Х-Ь. 1980. 700 с.
51. Словник фразеологізмів української мови, уклад Білоноженко В.М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. Неровня В. Н., Федоренко Т.О. [Електронний ресурс], відповідальний ред. Винник В. О. Київ: Наукова думка, 2003. С. 788. Режим доступу до словника: <https://archive.org/details/slov557>
52. Словник фразеологічних антонімів, видано Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Київ: Довіра, 1994, С. 284
53. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1977. 696 с.
54. Старко В. Ф. Концепт ГРА. Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. С. 204
55. Стернин И. А. Значение слова и его компоненты: методическое пособие. Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2015. С. 62
56. Стернин И. А. Контрастивная лингвистика: проблемы теории и методики исследования. Москва: Восток-Запад, 2007. С. 282
57. Федоров І.Б. Вербалізація концепту артефактний простір людини у фразеологізмах англійської та української мов / Проблеми лінгвістичної семантики: VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (18 листопада 2022 року). Збірник матеріалів. Рівне: РДГУ, 2022. 122 с.
58. Философский энциклопедический словарь. Ред. кол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-оглы. [2-е изд.]. Москва: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
59. Фразеологічний словник української мови. Уклад: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук, думка, 1993. С. 510
60. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс], Режим доступу до словника: <https://svitslova.com/idioms-dictionary.html>.

61. Фрумкина Р. М. «Теории среднего уровня» в современной лингвистике. Вопросы языкознания, 1996. № 2. С. 67
62. Холодна М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Питер: СПб, 2002. С. 272
63. Холодна М. А. Когнитивные стили о природе индивидуального ума. Питер: СПб, 2004. С. 384
64. Шанський Н. М. Лексикологія сучасної української мови. Москва: Наука, 1972. С. 320
65. 365 фразеологізмів. Їх значення та тлумачення [Електронний ресурс]. Режим доступу до словника: <https://supermif.com/aforizm/fraz.html>.
66. Cambridge Idioms Dictionary, Kelly, W.A. : Cambridge University Press, 2010. 505 p.
67. Cobham B. E. Brewer's Dictionary of Phrase and Fable. Centenary edition. Fifth impression (corrected). London: Cassell, 1977. 1175 p.
68. Cohen H., Lefebvre C. Handbook of Categorization in Cognitive Science. Amsterdam : Elsevier, 2005. 1136 p.
69. Demenchuk O. Principal approaches to lexical semantic derivation strategies / The Problems of Linguistic Semantics: The 7th International Scientific and Practical Internet Conference (November 18, 2022). The Collection of Conference Proceedings. Rivne: RSUH. – P. 25 – 27.
70. Gulland, D.M., & Hinds-Howell, D.G. *The Penguin Dictionary of English Idioms*. London: Penguin Books. 2001.
71. Idioms Online [Електронний ресурс]. Режим доступу до словника: <https://www idioms online/>.
72. Langacker R. W. Conceptualization, Symbolization, and Grammar // The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure: [Ed. By M. Tomasello]. Mahwah, NJ and London: Lawrence Erlbaum, 1998. 397 p.
73. Longman Dictionary of Contemporary English. Longman Group Ltd.: Third Edition, 2001. 1668 p.
74. Longman Dictionary of English Idioms. Bath.: Pitman Press, 1980. 390 p.

75. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman: Pearson Education Limited, 2000. 1568 p.
76. Medin D. L., Ross B. H. , Markman A. B. Cognitive Psychology [3rd ed.] / Fort Worth, TX : Harcourt College Publishers, 2000. 633 p.
77. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Hornby A.S., Cowie A.P., Lewis I.W. New Edition. London, 1974. 378 p.
78. Sternberg R. J., Kaufman J. C. Human abilities // Annu. Rev. Psychol, 1998. 502 p.
79. Sternberg R. J., Smith C. Social intelligence and decoding skills in nonverbal communication / Social Cognition, 1985. 192 p.
80. Taylor J. R. Linguistic Categorization [3rd ed.]. Oxford : Oxford University Press, 2003. 308 p.
81. The Free Idiom Dictionary / The Farlex Dictionary of Idioms [Электронный ресурс]. Режим доступа до словника: <https://idioms.thefreedictionary.com/>.

ДОДАТКИ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ АРТЕФАКТНИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Табл. А.1. Кількість фразеологічних одиниць у досліджуваних мовах

Фразео- семантична підгрупа	Фразеологічні одиниці	
	Англійська мова	Українська мова
Одяг	60	35
Посуд	21	25
Інструменти і приладдя	24	43
Зброя	5	7
Складові артефакту	8	12
Меблі	24	31
Продукти харчування	37	11
Будівлі	16	6
Всього	195	170

Рис. Б.1. Кількість фразеологічних одиниць у досліджуваних мовах

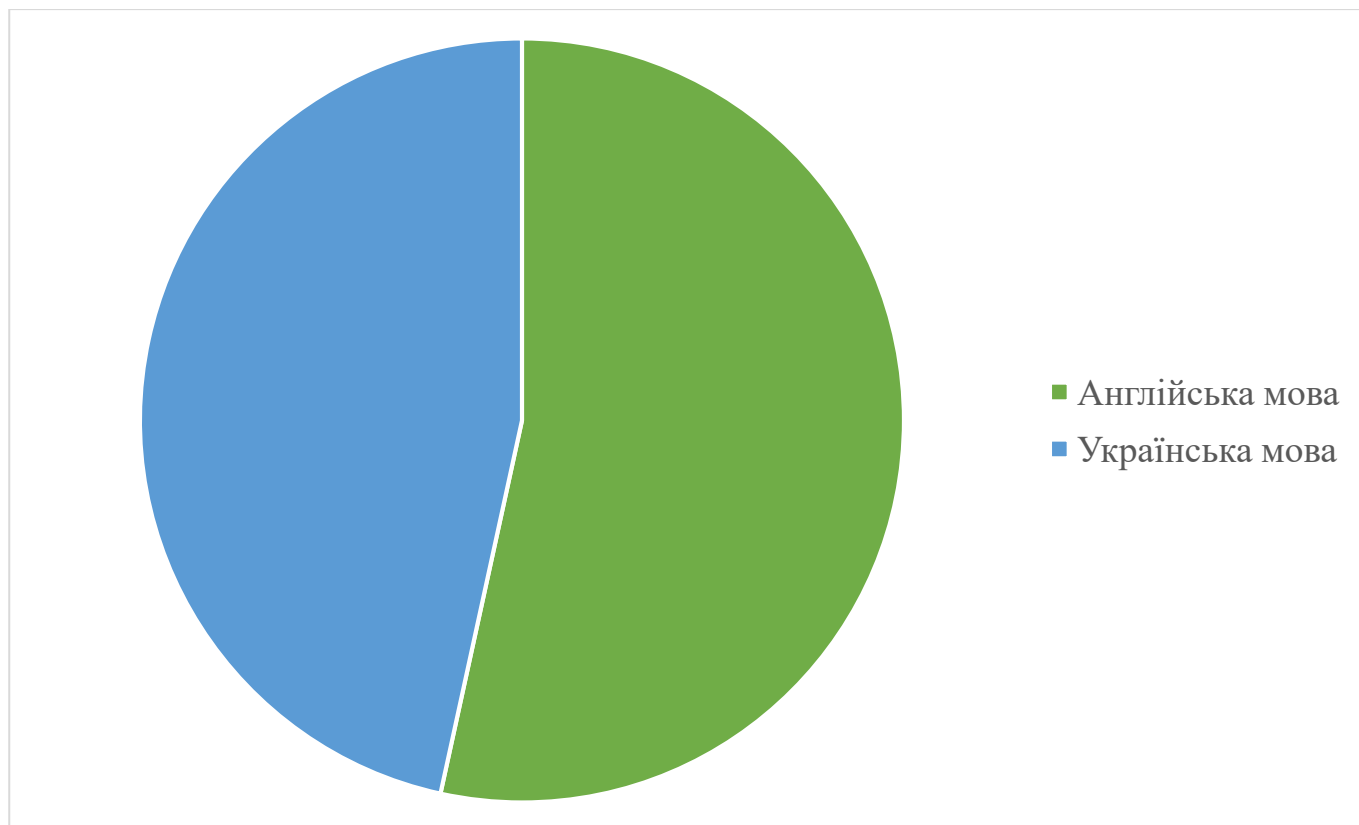

Табл. В.1. Фразеологізми англійської мови з артефактним компонентом

1.	a drink on the house	напій за рахунок власника
2.	in the best houses	у найкращому товаристві
3.	a house of cards	картковий будиночок
4.	as safe as houses	абсолютно безпечно
5.	shout something from the housetops	всім розповісти
6.	a regular brick	добра, безкорислива людина
7.	to drop a brick	ненавмисно зробити недоречне зауваження
8.	like talking to a brick wall	безрезультатно намагатись переконати когось хто ігнорує аргументи
9.	to see through a brick wall	зрозуміти істину невідому більшості звичайних людей
10.	to wipe the floor with	рішуче перемогти
11.	to show someone the door	вказати на двері
12.	to leave a door open	допустити подальшу дискусію
13.	to open the door to	допустити певне порушення
14.	behind closed doors	у повній конфіденційності
15.	the key to the problem	ключ до вирішення проблеми
16.	as sound as a bell	у найкращому стані здоров'я
17.	put all one's goods in the window	поводитись непристойно
18.	to sit on the fence	не обрати жодну сторону у суперечці
19.	kitchen talk	некомпетентна розмова, що складається з пліток і балачок

20.	part of the furniture	той кого ігнорують так як він більше не грає ролі у житті сім'ї та не має їх поваги
21.	to get out of bed on the wrong side	встати не з тієї ноги
22.	a bed of nails	обов'язок чи ситуація яка несе в собі біль чи досаду
23.	a wet blanket	той хто псує настрій іншим через надмірну серйозність, депресивний вплив
24.	born the wrong side of the blanket	незаконнонароджений
25.	to keep the table laughing	розважати гостей
26.	to turn the tables	перевернути ситуацію, заволодіти перевагою
27.	to take the chair	очолити засідання
28.	an armchair traveller	той хто дивиться фільми та читає книги про подорожі замість того, щоб відвідати інші країни самому
29.	a hot seat	позиція, що несе в собі великий ризик
30.	to take a back seat	поступитися місцем
31.	the seat of the trouble	джерело складнощів чи болю
32.	a desk general	генерал який має досвід лише у адміністрації, а не у боях
33.	cupboard love	прояв любові мотивований егоїстичними інтересами
34.	to sweep something under the carpet	сховати щось неприємне чи незручне з метою перешкодити дискусії про нього
35.	to roll out the red carpet	привітати гостя як важливу людину
36.	to bite the carpet	бути дуже розлюченим
37.	to pull the rug from under one	несподівано перейняти ініціативу у опонента
38.	a perfect picture	повний та точний опис

39.	cannot hold a candle to	не достойний порівняння, гірший в усьому
40.	to burn the candle at both ends	бездумно використовувати сили, не давати собі достатню кількість відпочинку чи сну
41.	my cup was full	моє щастя/нещастя було повним
42.	to hit the bottle	пити занадто багато алкоголю
43.	crystal clear	абсолютно зрозуміло
44.	to have enough on one's plate	мати достатньо роботи чи обов'язків
45.	to be handed something on a plate	підносити на блюдечку
46.	a flying saucer	літаюча тарілка
47.	under the knife	під ніж
48.	to need a long spoon	мати поводитись зі злою людиною особливо обережно
49.	to count one's spoons	переконатись, що гості не вкрали нічого цінного
50.	to have a memory like a sieve	мати пам'ять як решето
51.	to take pot luck	їсти все що було приготоване для родини
52.	to keep the pot boiling	продовжувати процес, підтримувати динаміку
53.	in the melting pot	у непростій ситуації, результат якої ще невизначено
54.	the pot calling the kettle black	звинувачувати когось у тому у чому сам винний у рівній чи більшій мірі
55.	a pot hunter	той хто бере участь у спортивних змаганнях з метою отримати нагороду, а не заради розваги
56.	a flash in the pan	випадковий успіх який навряд чи повториться
57.	out of the frying-pan into the fire	з вогню, та в полум'я
58.	as stiff as a poker	непохитний, нечуйний

59.	to kick the bucket	померти
60.	new brooms sweep cleaner	новий керівник часто запроваджує реформи, щоб виправдати своє призначення та справити враження на персонал
61.	to have a brush with	вступати в конфлікт з кимось
62.	to brush aside	відмахнутись
63.	to be tarred with the same brush	бути підозрюваними у тій самій провині що і хтось інший через зв'язок з ним
64.	a toothbrush moustache	короткі щетинисті вуса
65.	a sink of iniquity	місце пороку та розбещення
66.	to throw up the sponge	визнати поразку
67.	to soft soap	лестити
68.	soap-box oratory	публічно виступати на імпровізованій платформі
69.	square pegs in round holes	люди які не підходять для своєї роботи чи оточення
70.	to take down a peg	принизити, зменшити самозвеличання
71.	to fly off the handle	зірватися
72.	one's bread and butter	хліб з маслом
73.	on the bread-line	у стані глибокої бідності
74.	to take the bread out of someone's mouth	забрати чийсь заробіток
75.	to know which side one's bread is buttered	знати у чому полягає власний інтерес
76.	a bread and butter letter	лист подяки за гостинність
77.	'Use your loaf!'	«використовуй свій розум»
78.	to sandwich between	вміститись проміж

79.	a sandwich man	людина яка носить рекламні щити спереду і ззаду
80.	to be as warm as toast	бути дуже теплим
81.	a crumb of comfort	мала утіха
82.	to be in a jam	мати великі неприємності
83.	money for jam	легкі гроші
84.	a lollipop man, lollipop lady	інспектор дорожнього руху, який переводить дітей через дорогу
85.	a piece of cake	простіше простого
86.	you can't have your cake and eat it	ти маєш вибрати одне чи інше, але не те і інше одразу
87.	icing on the cake	вишенька на торті
88.	a slice of the cake	частина доходів
89.	to go like hot cakes	розлітаються наче гарячі пиріжки
90.	to fall as flat as a pancake	не мати жодного ефекту
91.	pie in the sky	надії та мрії які не можуть бути здійснені
92.	to eat humble pie	смиренно вибачитись
93.	to have a finger in every pie	брати участь у багатьох справах
94.	to be as sweet as pie	дуже привабливий, часто у іронічному значенні
95.	the proof of the pudding is in the eating	тест у тому чи працює це чи ні
96.	save your breath to cool your porridge	відповідь тому хто дає непотрібні поради
97.	salami tactics	досягнення своєї мети маленькими кроками
98.	ham-fisted	незграбний
99.	to be in the soup	мати проблему

100.	a mess of potage	щось що має зовсім малу чи ніяку цінність
101.	to get on the gravy train	отримати свою частину нагороди
102.	to be in a pickle	бути в біді
103.	not one's cup of tea	не його
104.	that's another cup of tea	це інша справа
105.	to wine and dine	розкішно розважати
106.	good wine needs no bush	хорошому продукту не потрібна реклама
107.	to put new wine in old bottles	представити нові ідеї у старих рамках, які не розраховані на них
108.	small beer	неважливі люди чи речі
109.	where the shoe pinches	джерело дискомфорту
110.	to work on a shoe-string	займатись бізнесом з дуже малим капіталом
111.	to step into another person's shoes	стати на чийсь місце
112.	to shake in one's shoes	тремтіти від страху
113.	the boot is on the other foot	обставини зовсім протилежні
114.	to pull oneself up by one's own bootstraps	самостійно пробиватись без ніякої допомоги
115.	to lick someone's boots	лизати п'яти
116.	too big for one's boots	зарозумілий
117.	as tough as old boots	дуже міцний
118.	to hang up one's boots	вийти на пенсію
119.	to die with one's boots on	померти при виконанні роботи
120.	to pull up one's socks	працювати краще

121.	to put a sock in it	зберігати тишу
122.	the dress circle	місця на першому поверсі театру, поверх партеру
123.	without frills	без прикрас
124.	to bore the pants off someone	зовсім набриднути
125.	to keep one's shirt on	зберігати спокій
126.	to put one's shirt on something	зробити ставку
127.	without a shirt to one's back	в страшній бідності
128.	a stuffed shirt	помпезний зануда
129.	to put someone in a strait-jacket	обмежити свободу
130.	to be hot under the collar	бути розлюченим чи схвильованим
131.	off the cuff	імпровізований
132.	to have under one's belt	вже мати певне досягнення
133.	to tighten the belt / to pull in one's belt	економити
134.	under the cloak of	під приводом
135.	to cut one's coat according to one's cloth	жити у межах своїх можливостей
136.	to ride on / hang on someone's coattails	висіти на шиї
137.	to trail one's coat	спровокувати бійку
138.	to turn one's coat	змінити сторону, зрадити своїм принципам
139.	to be hand in glove with	близько співпрацювати, у негативному відтінку
140.	to fit like a glove	повністю підходити
141.	to fight with the gloves off	битись жорстоко, без жалю

142.	to throw down the gauntlet	кинути рукавицю
143.	to talk through one's hat	говорити нісенітниці
144.	to take off one's hat to someone	здійняти капелюх
145.	to throw one's hat into the ring	кинути виклик за робоче місце
146.	that's old hat	це стара справа
147.	at the drop of a hat	без попередження, без причини
148.	to keep something under one's hat	зберігати таємницю
149.	to hang up one's hat in a house	бути прийнятим у сім'ю
150.	to put on one's thinking cap	найретельніше міркувати
151.	to go cap in hand	благати послуги чи гроші
152.	to take the veil	стати монахинею
153.	to draw a veil over	приховувати факти
154.	a big-wig	велика птиця
155.	to laugh up one's sleeve	приховати радість за чийось поразку
156.	nothing up my sleeve	відкрито та чесно, нічого не приховавши
157.	to wear one's heart on one's sleeve	відкрито показувати свої почуття та емоції, не вміти їх ховати
158.	as bright as a button	розумний, жвавий
159.	to be in pocket	заробити після того як підбито всі витрати
160.	to line one's pocket	набивати кишені
161.	to hold the purse-strings	тримати фінанси під контролем
162.	to put up a purse	зібрати суму грошей на винагороду

163.	it's in the bag	ми практично виконали нашу задачу
164.	a mixed bag	ряд людей чи речей різної якості
165.	to feel like a wet rag	почуватись зовсім виснаженим
166.	from rags to riches	з глибокої бідності до великого багатства
167.	to respect the cloth	поважати духовенство
168.	to wash one's dirty linen in public	публічно показувати моральні проблеми та провали свого приватного життя
169.	to pick up the threads	повернутись до роботи після перерви
170.	to hang by a thread	висіти на ниточці
171.	to wear someone's patience thread-bare/thin	виснажити терпіння
172.	to have a screw loose	бути несповна розуму
173.	as hard as nails	безжалісний, не сентиментальний
174.	to drive a nail into one's coffin	зробити помилку яка остаточно зруйнує репутацію чи добробут
175.	to hit the nail on the head	влучити в точку
176.	to hammer a point home	підкреслити аргумент повторивши його більшою силою
177.	hammer out a scheme	погодити схему після ретельної дискусії та аргументації щодо всіх проблем та складнощів
178.	not to touch someone with a pair of tongs	уникати когось будь якою ціною, кажуть про когось з поганою славою
179.	as thin as a rake	дуже тонкий
180.	to rake in the money	гребти гроші лопатою
181.	to throw a spanner in the works	цілеспрямовано зруйнувати результат чийхось зусиль
182.	the nuts and bolts	практичні питання

183.	to swallow hook, line and sinker/anchor	повністю повірити у кожну деталь
184.	to let someone off the hook	звільнити когось від обов'язку, обіцянки чи визнання провини
185.	money down the drain	гроші на вітер

Табл. Г.1. Фразеологізми української мови з артефактним компонентом

1.	аркан на шию	цілковита залежність від когось
2.	в кармані – блоха на аркані	пусто, нічого немає
3.	міряти на один аршин	оцінювати, характеризувати різних людей однаково
4.	під багатьма замками	дуже надійно
5.	байди бити	бути без діла, весело проводити час
6.	точити баляндраси	вести пусті розмови, марнуючи час
7.	з-під батога	не по своїй волі, з примусу
8.	у три батоги	сильно, дуже швидко
9.	годувати бебехами	бити кого-небудь, синонім: годувати ляцями
10.	як у бездонну бочку	у великій кількості, безкінечно
11.	березова каша або частувати березовою кашею	побити, покарання побиттям березовими різками
12.	бити в литаври	торжествувати
13.	бити з гармат по горобцях	затрачати великі, непомірні зусилля там, де вони не доцільні, зайві
14.	бити карбованцем	завдавати збитків, синонім: бити по кишенях
15.	потрусити кишені	насильно забрати гроші в кого-небудь
16.	потрусити калитку	примусити когось виплатити, витратити певну суму грошей
17.	з пустою кишенею	у когось мало або нема грошей
18.	вітер у кишенях	немає грошей
19.	свистить у кишенях	немає грошей

20.	ні кола, ні двора / ні кола, ні хвоста / ні двору, ні тину	хто-небудь дуже бідний, не має господарства
21.	вивертати кишені	витрачати всі гроші
22.	не видержить кишеня	не вистачить коштів на що-небудь
23.	не по кишені	дуже дорогий, невідповідний заробіткам
24.	набивати капшук / кишеню / калитку	багатіти, наживатися
25.	кишеня не сходиться	дуже багато грошей
26.	повна кишеня / калитка	дуже багато грошей
27.	міряти ковшем гроші	бути дуже багатим, мати великий капітал
28.	бити чоботи	йти куди-небудь
29.	як обухом бити	несподіваною інформацією
30.	битися головою об стіни	перебувати в стані розпачу, побиватися через щось, переживати
31.	битися як риба в саку	намагатися робити що-небудь непосильне
32.	без штанів під стіл бігати	бути дуже малим, в дитячому віці
33.	зворотній бік медалі	протилежна сторона чого-небудь
34.	один бік медалі	частина чогось
35.	два боки однієї медалі	щось близьке, однакове, подібне
36.	вовчий білет	документ з відмітками про неблагонадійність
37.	білими нитками шитий	невміло, погано замаскований, виконаний
38.	крутитися як білка в колесі	бути постійно заклопотаним
39.	метати бісер свиням	марно говорити, доводити що-небудь тому, хто нездатний або не хоче зрозуміти того, що йому кажуть
40.	розсипатися бісером	надмірно догоджати кому-небудь, підлещуючись до нього

41.	блискуча сторінка	найбільш знаменна, видатна подія
42.	підносити на блюдечку	давати можливість кому-небудь мати щось без будь-яких затрат, зусиль
43.	ні богу свічка, ні чорту кочерга	немає ніякої користі, толку або нічим не примітна, посередня людина
44.	болюча струна, грати на болючій струні	знаючи чийсь вразливий місце, використовувати їх з певною метою
45.	нашому тинюві двоюрідний пліт	дуже далекий або зовсім ніякий не родич, синонім: десята вода на киселі
46.	викидати за борт	відмовлятися від кого- або чого-небудь як від непотрібного, непридатного
47.	вигадувати таке, що і в борщ не кришать	плести нісенітницю, дурниці
48.	влити в бочку меду ложку дьогтю	зіпсувати що-небудь незначною неприємною дрібницею
49.	сидіти на порохівій бочці	перебувати під загрозою небезпеки
50.	як у бездонну бочку	у великій кількості, безконечно
51.	брати/взяти в лещата	захоплювати, ставити кого-небудь в безвихідне положення
52.	брати/взяти в штики	вороже реагувати на кого- або що-небудь
53.	брати/взяти за петельки	загрожувати, примушувати
54.	брати на пушку	жартувати, кепкувати, насміхатися, обманювати
55.	брати/взяти на мушку	зосереджувати увагу на кому- або чому-небудь
56.	брати/взяти рушники	свататися
57.	брати за чисту монету	наївно вірити
58.	ходити по бритві / лезу ножа / по ниточці	дуже тонко, вміло, вправно здійснювати складну небезпечну справу, з ризиком
59.	ламатися як гречаний бублик	неспішно реагувати на чиєсь прохання, пропозицію, навмисне вагатися, упиратися, зволікати
60.	як картковий будиночок	дуже легко і швидко

61.	будувати повітряні замки	придумувати нездійсненні плани
62.	як колесо без букші	безупинно, безперервно
63.	буря у склянці води	суперечки, неварті уваги
64.	на вагу золота	цінний
65.	як вареник у маслі	дуже добре, заможно, безтурботно
66.	не вартий ламаного гроша	нікчемний
67.	вбити клин	розсварити
68.	перевертати вверх дном	приводити що-небудь до безладдя, хаосу
69.	мішком з-за рогу вдарено	хтось дурнуватий, з дивацтвами
70.	вдарити по струні	вплинути на когось, скориставшись вразливим, болючим місцем
71.	винаходити велосипед	витрачати зусилля на пошуки того, що давно відомо
72.	збирати вершки	брати собі все найкраще, першим користуватися чиймись здобутками
73.	топтати взуття	багато ходити куди-небудь, марно добиваючись чогось
74.	взяти на живу нитку	тимчасово, ненадійно закріпити
75.	вибити з сідла	позбавити упевненості, синонім: вибивати козир з рук
76.	вивозити язиком на лопаті	сказати що-небудь недоречно, недоладно
77.	пороху не вигадає	позбавлений кмітливості
78.	вигріватися на печі	нічого не робити
79.	викласти карти	відверто розказати
80.	як викручена ганчірка	дуже стомлений, знесилений
81.	вилами писано	невідомо, як буде

82.	і калачем не виманити	не можна вигнати когось
83.	виміняти шило на швайку / на мило	замість чого-небудь отримувати ще гірше
84.	мало квасу випив	синоніми: мало каші з'їв, ще молоко на губах не обсохло – недостатньо досвідчений
85.	висіти на телефоні або на проводі	довго розмовляти по телефону
86.	ломитися у відкриті двері	доводити загальновідоме, те, чого ніхто не заперечує
87.	відпустити гайку	послабити вимоги
88.	відпустити повіддя	не стримувати, не контролювати себе
89.	як віл на рогатину	настирливо, вперто, нехтуючи небезпекою
90.	скуштувати віника	бути побитим чим-небудь
91.	до нових віників	дуже довго
92.	вити вірьовки	повністю підпорядкувати кого-небудь собі
93.	без керма і без вітрил	не маючи певного спрямування, визначеної мети
94.	воювати з вітряками	безглуздо та безрезультатно витрачати сили на подолання уявних, неіснуючих перешкод
95.	повісити ярлик	безпідставно приписувати комусь якісь якості
96.	накладати тавро / клеймо	залишати свій слід, впливати, позначатися на комусь або чомусь
97.	вказати на двері	виганяти когось звідкись
98.	вклонятися чарці	пиячити
99.	в горілці киснути	постійно пиячити
100.	ножем вколоти в серце	образити
101.	вкрити мокрим рядом	зненацька, раптово виляти когось або захопити

102.	влетіти в добру копійку	дорого коштувати
103.	без мила в душу влізти	хитрощами, підлабузництвом домагатися прихильності, довіри
104.	сім мішків гречаної вовни та всі неповні	наговорити, наплести багато безглузлого, зайвого
105.	як в решеті води	зовсім нема
106.	водити на мотузці	позбавляти кого-небудь самостійності в діях
107.	докладати воза	бити кого-небудь
108.	хоч возом вози	дуже багато
109.	голці ніде впасти	дуже людно, тісно
110.	впійматися на гачок / на вудочку	занадто довірливо ставлячись до когось, дозволяти себе ошукати, обдурити
111.	вродитися в сорочці	бути везучим, щасливим
112.	вскочити як риба в невід	необачно, зопалу опинитися у неприємному становищі
113.	вставляти палиці в колеса	перешкоджати, заважати кому-небудь у здійсненні чогось
114.	встромити ножа в спину	зробити щось підступне
115.	втопити в ложці води	завдати великих неприємностей з ненависті до когось через дрібниці
116.	закусити вудила	робити щось, не стримуючи себе, не усвідомлюючи власних вчинків
117.	засукувати / закачувати рукава	активно братися за роботу
118.	спустивши рукава	без старання
119.	як із дишла гармата	нікудишній, зовсім непридатний
120.	затягувати паски	недоїдати
121.	побрязкувати зброєю	погрожувати війною
122.	звестися на свічку	дуже схуднути, змарніти

123.	здійняти на багнети	заколювати, убивати багнетами
124.	змотати вудки	спішно зібравшись, йти геть, втікати
125.	знайти сокиру під лавкою	відкривати для себе те, що для інших давно відоме, синонім: відкривати Америку
126.	тримати під каблуком	беззастережно підпорядковувати своїй волі
127.	тримати прапор	дбати про репутацію
128.	тримати біля спідниці	не відпускати кого-небудь від себе
129.	тримати в кліщах	примушувати дотримуватися суворої дисципліни
130.	тримати порох сухим	бути завжди напоготові
131.	за комір не капає	добре, безтурботне життя
132.	скидати капелюх / шапку	цінувати когось, щось
133.	скидати з рахівниці	не рахуватися з ким-, чим-небудь
134.	скинути останню сорочку	поділитися усім, чим маєш
135.	скидати з себе кайдани	звільнитися від залежності
136.	полатати каптан / штани	сильно побити кого-небудь
137.	набирати воду решетом	даремно робити що-небудь, витратити час
138.	носитися як з писаною торбою / як дурень зі ступою	приділяти надмірну увагу чомусь незначному
139.	кинути все на чашку терезів	робити все можливе, щоб добитися успіху
140.	кинути рукавичку	вступати в боротьбу з ким-небудь, викликати на поєдинок
141.	кинути якір	знаходити собі пристанище
142.	кидати на вівтар	жертвувати чим-небудь в ім'я чогось
143.	нести свій хрест	терпеливо переборювати труднощі

144.	випити ківш / чашу лиха	зазнати багато горя, страждань
145.	нести прапор	відстоювати що-небудь
146.	палицею кинути	недалеко, близько
147.	кільце в ланцюгу	складова частина чого-небудь цілого
148.	покласти на папір	записувати що-небудь
149.	покласти під сукно	відкладати вирішення справи на невизначений термін
150.	не з того тіста книш	хто-небудь відрізняється від когось поглядами, вдачею, становищем
151.	як ковальський міх	дуже шумно, важко сопіти, дихати
152.	котися ковбаскою	уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь і побажання позбутися його
153.	під скляним ковпаком	жити відірвано, ізольовано від суспільного життя
154.	ковтати пілюлі	мовчки терпіти образи, вислуховувати щось неприємне
155.	як мила ковтнув	хто-небудь у поганому настрої
156.	біля кожного стовпа	зупинятися дуже часто
157.	як воша за кожух	триматися дуже міцно
158.	п'яте колесо до воза	хто-небудь зайвий, непотрібний
159.	думки колесом закрутилися	зникла чіткість, ясність мислення у кого-небудь
160.	з колиски	з дитячих, ранніх років

**Табл. Д.1. Семантично еквівалентні фразеологізми з артефактним
компонентом античного походження**

1.	Augean stables	Авгієві стайні
2.	Cupid's arrows	Купідонові стріли
3.	Ariadne's thread	Аріаднина нитка
4.	Danaid barrel	Бочка Данаїд
5.	Sword of Damocles	Дамоклів меч
6.	Pillars of Hercules	Геркулесові стовпи
7.	Golden fleece	Золоте руно
8.	Procrustean bed	Прокрустове ложе
9.	Pandora's box	Скринька Пандори
10.	Trojan horse	Троянський кінь